

Procjena Posljedica COVID-19 na društvo u Bosni i Hercegovini

DRUGO ANKETNO ISTRAŽIVANJE DOMAĆINSTAVA

Procjena Posljedica COVID-19 na društvo u Bosni i Hercegovini

DRUGO ANKETNO ISTRAŽIVANJE DOMAĆINSTAVA

Pripremio Prism Research & Consulting

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji stavovi su autorâ i ne predstavljaju nužno stavove Razvojnog programa Ujedinjenih nacija, Dječijeg fonda Ujedinjenih nacija, Ujedinjenih nacija općenito niti stavove država članica Ujedinjenih nacija.

Sadržaj

Zahvala.....	5
Predgovor.....	6
Skraćenice.....	7
Sažetak.....	8
Uvod.....	11
Metodologija.....	12
Opis procesa prikupljanja kvantitativnih podataka.....	13
Opis kontrole kvalitete i nadzora nad prikupljanjem podataka.....	14
Rezultati istraživanja domaćinstava.....	15
1. Utjecaj na fizičko i mentalno zdravlje ljudi.....	15
Ključna zapažanja.....	15
Domaćinstva koja su direktno pogođena bolešću COVID-19.....	15
Nezadovoljene zdravstvene potrebe.....	17
Utjecaj na mentalno zdravlje.....	17
2. Ekonomska situacija.....	19
Ključna zapažanja.....	19
Situacija u pogledu zapošljavanja.....	20
Zabrinutost u pogledu izbacivanja iz stambenog prostora i beskućništva.....	22
Strategije domaćinstava za zadovoljenje osnovnih potreba u doba krize.....	22
Ključna zapažanja.....	22
Metoda suočavanja sa krizom 1. Smanjena potrošnja hrane.....	23
Metoda suočavanja sa krizom 2. Aktiviranje mreža podrške.....	24
Metoda suočavanja sa krizom 3. Zahtjev za odobrenje moratorija na otplatu kredita ili reprogramiranje kreditnih obaveza.....	24
Metoda suočavanja sa krizom 4. Primanje doznaka iz inostranstva.....	25
Metoda suočavanja sa krizom 5. Prehrambeni suverenitet.....	25
Metoda suočavanja sa krizom 6. Osobe koje razmišljaju o odlasku iz Bosne i Hercegovine.....	25
3. Pristup institucijama, javnim uslugama i svakodnevnim strukturama života u toku krize.....	27
Ključna zapažanja.....	27
4. Obrazovanje i prijelaz na online nastavu.....	30
Ključna zapažanja.....	30
Pregled situacije.....	30
Izazovi prelaska na online nastavu.....	31
Pozitivni aspekti prelaska na online nastavu.....	32

Stariji i mlađi školski uzrast i online obrazovanje	33
Kako unaprijediti online obrazovanje	33
5. Odnosi i dobrobit.....	34
Ključna zapažanja.....	34
Ekonomija njege i brige i dinamika moći u domaćinstvima.....	34
Javne percepcije o odgovoru na krizu.....	39
Ključna zapažanja.....	39
Diskriminacija	41
6. Korištenje interneta, elektronska trgovina i digitalne usluge.....	43
Ključna zapažanja.....	43
Najkorisnije digitalne usluge.....	44
Spisak grafikona	46

Zahvala

Zahvalnost dugujemo mnogima koji su dali svoj doprinos izradi ovog izvještaja

Svoju najdublju zahvalnost upućujemo voditeljicama agencija UNDP-a i UNICEF-a u Bosni i Hercegovini, Steliani Nedera i Rownak Khan, bez čijeg liderstva ovaj izvještaj ne bi bio moguć. Zahvaljujemo se kolegama Georgeu Bouma, Vesni Dzuteska-Bisheva, Eleni Danilova- Cross, Mihailu Peleahu i Levi Keskinu iz Regionalnog centra UNDP-a u Istanbulu na povezivanju našeg tima sa znanjem i inspirativnim anketnim istraživanjem domaćinstava te na osiguranju njegove regionalne uporedivosti. Zahvalni smo agencijama Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini na njihovom dragocjenom doprinosu koji je doveo do prilagođavanja upitnika potrebama istraživanja domaćinstava.

Također upućujemo iskrenu zahvalnost Delegaciji Evropske unije u Bosni i Hercegovini, Agenciji za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Ministarstvu civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Ministarstvu zdravstva Federacije Bosne i Hercegovine, Ministarstvu zdravlja Republike Srpske, Vladi Brčko distrikta, centrima za socijalni rad, organizaciji World Vision International u Bosni i Hercegovini i udruženjima žena na brzim odgovorima na hitne zahtjeve za intervjuje i dostavljenim najnovijim detaljnim informacijama.

Na kraju, želimo izraziti našu zahvalnost i članovima timova UNICEF-a i UNDP-a čiji su detaljni komentari i preporuke o dodatnim izvorima značajno unaprijedili tačnost izvještaja. Zahvaljujemo se Dženanu Kapetanoviću na podršci tokom cijelog procesa izrade izvještaja. Zahvalni smo i Fahrudinu Memiću, Pavlu Banjcu, Nineti Popović, Azri Kadić i Christopheru Hughesu na korisnim idejama, sugestijama i podršci.

Zahvalnost upućujemo i mnogim drugim osobama koje su dale nemjerljiv doprinos izradi ovog izvještaja.

Voditeljice projekta: Danijela Alijagić-Dolovac (UNICEF) Nera Monir Divan (UNDP)

Predgovor

Ova publikacija dolazi u vrijeme u kojem Bosna i Hercegovina prolazi kroz vrhunac trećeg vala pandemije bolesti COVID-19. Ovo je drugo istraživanje domaćinstava koje su proveli UNDP i UNICEF u kojem je izvršena procjena utjecaja bolesti COVID-19 na društvo. Namjera istraživanja je pružiti sveobuhvatne dokaze o tome kako kriza utječe na građane pojedinačno i na porodice, a koji će se iskoristiti u osmišljavanju budućih odgovora unutar socijalne i ekonomske sfere života ljudi.

Izveštaj potvrđuje da su sistemi i institucije oslabljeni. Podaci pokazuju postojanje korelacije između pogoršane finansijske situacije u domaćinstvima i negativnih posljedica po porodice i djecu koje se odražavaju kroz prehranu, eskaliranje nasilja i stanje mentalnog zdravlja. Zatvaranje škola i prelazak na *online* nastavu su dodatno doprinijeli nejednakosti i stavili veći teret na zaposlene roditelje i nastavnike. Što se tiče ekonomije njege i brige, žene su, prema zapažanjima, u proteklih godinu dana disproporcionalno pogođene pandemijom s obzirom da se suočavaju sa znatnim porastom poslova brige i njege u domaćinstvu i kućnih poslova.

Godine nedovoljno finansiranih mreža socijalne sigurnosti i još uvijek nesigurna zaposlenost ostavile su ranjive pripadnike stanovništva s vrlo malo ili čak nimalo resursa na koje bi se mogli osloniti u vanrednoj situaciji. Stoga, da bi se nadoknadio gubitak otpornosti u javnoj i privatnoj sferi, neophodno je ulagati u sistematsku i robusnu socijalnu zaštitu, mreže socijalne sigurnosti i davatelje socijalnih usluga i nastojati postići univerzalan pristup dodjeli sredstava pomoći svakom djetetu i porodici.

Sa druge strane, otpornost institucija može biti povećana pokretanjem digitalnih javnih usluga u podršci administrativnom kapacitetu i ostvarivanju beskontaktnog pristupa uslugama. Kao što pokazuju podaci iz izvještaja, to bi doprinijelo boljoj kvaliteti života.

U uvjetima koji se brzo mijenjaju i s obzirom na nesigurnost u budućnosti, UNDP i UNICEF se obavezuju da će pružati podršku *ponovnoj kvalitetnoj izgradnji, izgradnji otpornog sistema* i omogućavanju dijaloga sa svim partnerima u socijalnoj sferi sve do potpunog oporavka.

Rownak Khan
Predstavnic UNICEF-a

Steliana Nedera
Rezydentna predstavnic UNDP-a

Skraćenice

BiH	Bosna i Hercegovina
COVID-19	Bolest koju izaziva koronavirus
CATI	Computer Assisted Telephone Intervju (kompjuterski potpomognuti telefonski intervju)
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development (Evropska banka za obnovu i razvoj)
FBiH	Federacija BiH
GDP	Gross Domestic Product (bruto domaći proizvod-BDP)
ICT	Information and Communication Technologies (informacijsko-komunikacijske tehnologije-IKT)
ILO	International Labour Organization (Međunarodna organizacija rada)
LGBTQ+	Lezbijke, gay, biseksualne, transrodne, queer i druge osobe
NGOs	Non-governmental Organisation (nevladine organizacije-NVO)
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development (Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj)
PISA	Programme for International Student Assessment (Program za međunarodnu procjenu znanja i vještina učenika)
PCT	Patent Cooperation Treaty (Ugovor o saradnji u oblasti patenata)
RS	Republika Srpska
SDGs	Sustainable Development Goals (ciljevi održivog razvoja)
SMEs	Small and Medium Sized Enterprises (mala i srednja preduzeća)
UHC	Universal Health Care (univerzalna zdravstvena zaštita)
UN	United Nations (Ujedinjene nacije)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu)
UNICEF	United Nations Children's Fund (Dječiji fond Ujedinjenih nacija)
UNDP	United Nations Development Programme (Razvojni program Ujedinjenih nacija)
UNDESA	United Nations Department of Economic and Social Affairs (Odjel Ujedinjenih nacija za ekonomske i socijalne poslove)
UNFPA	United Nations Population Fund (Populacijski fond Ujedinjenih nacija)
WB	The World Bank (Svjetska banka)

Sažetak

U sažetku su ukratko predstavljeni rezultati drugog istraživanja i upoređeni su sa rezultatima prvog istraživanja koje je provedeno 2020. godine.

Procjena utjecaja pandemije bolesti COVID-19 u Bosni i Hercegovini je pokazalo da su makro faktori, kao što su dinamika domaće i međunarodne trgovine, epidemiološka situacija u zemlji, nametnuta ograničenje kretanja i mjere suzbijanja širenja koronavirusa koje su donijele institucije vlasti, u konstantnoj interakciji sa faktorima na individualnom nivou, kao što su dohodak, stepen obrazovanja, rod, dob i geografski i životni uvjeti (urbana, ruralna područja, vrsta poslovne i društvene infrastrukture), što rezultira deprivacijama, kao što su nejednakost, siromaštvo i socijalna isključenost. Pandemija bolesti COVID-19 je dovela i do smanjenja priliva doznaka iz inostranstva u Bosnu i Hercegovinu koje su često jedino sredstvo egzistencije za neke od najsiromašnijih kategorija¹ stanovništva. Anketno istraživanje domaćinstava pokazuje da se za 15% domaćinstava priliv doznaka smanjio.

Zapažanja iz istraživanja ukazuju na činjenicu da ekonomski učinak krize disproportionalno pogađa najsiromašnije i najugroženije slojeve stanovništva Bosne i Hercegovine. Usljed krize smanjen je dohodak i ograničen je pristup osnovnim uslugama, što je dovelo do povećanja multidimenzionalnog siromaštva i nejednakosti. Naprimjer, 12% ispitanika ističe neispunjene osnovne potrebe za zdravstvenom zaštitom, neovisno o bolesti COVID-19, a pogoršanu finansijsku situaciju je navelo 43,6% domaćinstava, od čega se 12% suočava sa znatnim teškoćama. Najteže su pogođene kategorije stanovništva koje su ranije bile ranjive, pri čemu 49% navodi pogoršanje finansijske situacije, a 13% se suočava sa znatnim finansijskim ograničenjima.

Sve lošija finansijska situacija je prisilila građane da primijene različite metode zadovoljenja svojih osnovnih životnih potreba, pri čemu 13% ispitanika navodi da su bili primorani zadužiti se kako bi pokrili osnovne životne potrebe, dok je 20% domaćinstava sa djecom i 19% porodica iz ranjivih kategorija također bilo prisiljeno posuditi novac. Ukupno 15% ispitanika navodi da su se po prvi put okrenuli poljoprivrednoj i stočarskoj proizvodnji za vlastite potrebe kako bi osigurali preživljavanje svoje porodice, a 13% svih domaćinstava i 24% najranjivijih ističu da su bili prisiljeni smanjiti unos hrane.

9,7% ispitanika je izrazilo zabrinutost da bi mogli biti izbačeni iz stambenih jedinica zbog nemogućnosti otplate hipotekarnog kredita, od čega je 4% ozbiljno zabrinuto. Ukupno je 2% svih ispitanika izgubilo posao od početka pandemije bolesti COVID-19, od čega su 41% žene. Ne samo da su mjere suzbijanja širenja koronavirusa gurnule siromašne radnike u još dublje siromaštvo, nego prijete da će u ozbiljnu materijalnu neimaštinu gurnuti i stanovništvo sa srednjim dohotkom koje je ostalo ili će ostati bez posla u Bosni i Hercegovini, kao i one koji su prisiljeni na povratak iz inostranstva kao višak radne snage.

¹ U ovom izvještaju pripadnici sljedećih kategorija pripadaju ranjivim kategorijama: samohrani roditelji, osobe sa invaliditetom, relativno siromašni, pripadnici romske zajednice, pripadnici LGBTI zajednice, osobe u kolektivnom smještaju, interno raseljene osobe i pripadnici etničkih manjina.

Istraživanje domaćinstava potvrđuje da su žene podnijele disproportionalno veći danak mjera strogog zatvaranja. Na tržištu rada, sektori sa najvišim stopama zapošljavanja žena doživjeli su najveći gubitak radnih mjesta. Zbog povećane potrebe za brigom o djeci u periodu u kojem su zatvorene ustanove predškolskog odgoja i obrazovanja i škole, zaposlene majke snose čak veći teret, a 60% žena ističe značajno povećanje obima kućnih poslova, poslova njege i brige o drugim članovima domaćinstva i emocionalnog napora od izbijanja pandemije. Samohrani roditelji (majke i očevi) suočavaju se sa još većim izazovom s obzirom da su mnogi upućeni na čekanje ili su bili primorani dati otkaz sa posla kako bi bili u mogućnosti brinuti se o svojoj djeci.

Zapažanja iz istraživanja pokazuju da je pristup obrazovanju otežan, posebno za najranjiviju djecu. Među anketiranim domaćinstvima, 37,4% smatra da je prelazak na nastavu koja se izvodi elektronskim putem bio iznimno izazovan. Razlozi uglavnom leže u slabijoj kvaliteti *online* interakcije sa nastavnicima (42%) i lošijoj organizaciji u poređenju sa učenjem u učionici (24%). Posebno stresnim se pokazalo nepostojanje tehnoloških uređaja ili njihovo korištenje od strane više članova domaćinstva za rad na daljinu, praćenje nastave i izradu domaće zadaće.

Mentalno zdravlje je prepoznato kroz zapažanja iz istraživanja kao jedna od ključnih oblasti u kojoj se stanovništvo suočava sa izazovima, pri čemu 36% ispitanika navodi da su se zbog situacije vezane za pandemiju bolesti COVID-19 morali fokusirati isključivo na najužu porodicu i članove porodice. COVID-19 je glavni pokretač traume, pri čemu 45% ispitanika izražava zabrinutost u pogledu svog sve lošijeg mentalnog zdravlja koje se manifestira kao sagorijevanje, strah, anksioznost i nedostatak sna.

Zapažanja iz istraživanja pokazuju da zaštitna oprema u vidu zaštitnih maski, skupa sa pravilima socijalnog distanciranja, negativno utječe na ispitanike u smislu njihovih društvenih veza i dinamike druženja. Ovo pitanje posmatraju sa stanovišta ljudskih prava i demokratije, pri čemu je 58% ispitanika izrazilo zabrinutost da će njihova nemogućnost da se sastaju u grupama imati ozbiljne posljedice po njihova građanska prava i slobode te po slobodu okupljanja.

Rezultati istraživanja pokazuju da su mjere zatvaranja zbližile neke porodice i dovele do poboljšanih odnosa: 60% ispitanika smatra da im je kriza pomogla uskladiti ciljeve, prioritete i aktivnosti, 26% navodi bolji odnos sa partnerom, a 38% sa svojom djecom. Većina ispitanika (73%) smatra da sa svojim partnerima pravedno dijele kućne poslove, brigu o djeci i drugim članovima domaćinstva i emocionalni napor, 33% žena se osjeća osnaženim i smatra da se njihov glas čuje, dok je 11% doživjelo pozitivnu promjenu moći u svom domaćinstvu. Profil domaćinstava u kojima su žene osnažene je domaćinstvo u kojem se nadprosječan mjesečni neto dohodak domaćinstva ostvaruje u dobi od 18 do 30 godina.

Premda je značajan udio žena doživio negativan trend i povratak tradicionalizmu porastom svoje ekonomske zavisnosti ili preopterećenošću brigom o drugima u domaćinstvu, bilo je i onih koje su doživjele pozitivne promjene. Uglavnom je to u slučajevima u kojima su neki očevi, zbog krize, preuzeli primarnu ulogu brige o djeci u domaćinstvu u kojem je majka zaposlena na ključnim radnim mjestima (rade kao liječnice, medicinske sestre ili prodavačice), a pritom mogu raditi od kuće.

Od početka pandemije, 13% domaćinstava navodi porast u korištenju interneta i *online* transakcija, uključujući i *online* kupovinu, elektronsku trgovinu i elektronsko bankarstvo. Sve ovo je posebno izraženo među mladima (u dobi od 18 do 30 godina) u urbanim sredinama i u domaćinstvima sa neto dohotkom iznad 1.500 KM. Osim toga, vjeruju da bi se kvaliteta njihovog života poboljšala ukoliko bi imali korist od veće digitalizacije. Smatraju da bi najkorisnija digitalna rješenja bila ona koja bi

omogućila *online* izdavanje općinskih potvrda i dozvola i *online* konsultacije sa ljekarom. Zanimljivo je da je više od trećine ispitanika izrazilo podršku uvođenju sistema elektronskog glasanja.

U uokvirenom tekstu niže su opisane osnovne razlike između rezultata prvog i drugog istraživanja.

Najbitnije razlike među rezultatima prvog i drugog istraživanja

- ▷ **Povećan je broj ispitanika i članova njihovih domaćinstava koji su zaraženi koronavirusom:** 11,9% u poređenju sa 1,5% u prvom istraživanju.
- ▷ **Nivoi stresa su znatno viši u svim posmatranim starosnim kategorijama.** Sve u svemu, povećanje nivoa stresa je najvjerovatnije kod mladih; polovina mladih u dobi do 30 godina je izjavila da su se nivoi njihovog stresa i straha „donekle“ ili „u velikoj mjeri“ povećali.
- ▷ **Veći broj ispitanika je nastavio raditi punim kapacitetom,** u poređenju sa njihovom zaposlenošću prije krize izazvane bolešću COVID-19: 69,9% ispitanika je nastavilo raditi punim kapacitetom i fizički odlaziti na posao u poređenju sa 44% u prvom istraživanju. **Manji broj ispitanika se zadužio (13%) da bi pokrio osnovne potrebe nego u prvom istraživanju. Manji broj ispitanika je podnio zahtjev za reprogramiranje kreditnih obaveza ili odgodu otplate kredita (4,4% u poređenju sa 5,8%).** Manji broj ispitanika je **zabrinut da može biti izbačen iz stambenog prostora i ostati bez krova nad glavom u poređenju sa prvim istraživanjem (9,7% u drugom istraživanju, 12,9% u prvom).** **Manji broj ispitanika je smanjio potrošnju hrane nego u prvom istraživanju (13% u odnosu na 22% u prvom istraživanju).**
- ▷ **Smanjene administrativne mjere čiji je prvobitni cilj bio uspostaviti kontrolu nad prijenosom koronavirusa omogućile su ljudima veći pristup institucijama, javnim uslugama i svakodnevnim strukturama života.** Međutim, ispitanici su izjavili da im je još uvijek ograničen pristup najčešće školama, ustanovama primarne zdravstvene zaštite (ljekarima opće prakse) i bolnicama.
- ▷ **Manji broj članova domaćinstava pohađa nastavu *online*.** U toku pandemije, u 34,8% domaćinstava po jedan član domaćinstva pohađa nastavu ili neki drugi vid obrazovanja *online*, u poređenju sa prvim istraživanjem u kojem je 39,3% ispitanika pohađalo nastavu *online*.
- ▷ **Postotak ispitanika koji su zadovoljni načinom upravljanja pandemijom „u određenoj mjeri“ iznosi 49%,** što je ispod postotka u prvom istraživanju, u kojem je 56% ispitanika bilo zadovoljno načinom upravljanja pandemijom.

Uvod

Do 26. februara 2021. godine Bosna i Hercegovina je prijavila 130.979 potvrđenih slučajeva COVID-19, 115.847 oporavljenih i 5.071 umrlih.² Pandemija bolesti COVID-19 i mjere suzbijanja širenja koronavirusa ugrozile su samu srž ekonomije i društva. Pandemija je ugrozila život i narušila egzistenciju, posebno među najsiromašnijim i najranjivijim kategorijama stanovništva i poništila napredak u ostvarivanju ciljeva održivog razvoja (COR) i iskorjenjivanju siromaštva u zemlji.

Ovaj izvještaj je fokusiran na procjenu ranjivosti (to jeste, na finansijske gubitke, efekt karantene na društvenu dinamiku, obrazovnu opterećenost i opterećenost u pogledu rodnog jaza), kao i na prednosti i strategije suočavanja građana i domaćinstava u Bosni i Hercegovini sa pandemijom bolesti COVID-19 i donesenim mjerama sprečavanja širenja koronavirusa. Izvještaj nudi uvid u nedostatke u pružanju usluga, rješenja za te nedostatke i ciljne intervencije potrebne za oporavak. Zapažanja se mogu iskoristiti za izradu političkih okvira koji će se iskoristiti u izradi i unapređenju usmjerenosti paketa institucija vlasti u socijalnim sektorima, kao i u osmišljavanju i provođenju intervencija Ujedinjenih nacija i drugih ključnih aktera.

U periodu juli-decembar 2020. godine provedena su dva istraživanja domaćinstava kako bi se izmjerile percepcije o društvenom utjecaju bolesti COVID-19 na članove domaćinstava u Bosni i Hercegovini pet odnosno deset mjeseci nakon izbijanja pandemije. U ovom izvještaju su naglašena osnovna zapažanja iz drugog istraživanja i porede se promjene u percepciji u odnosu na prvo istraživanje. Najveći dio izvještaja se sastoji od zapažanja iz prvog istraživanja domaćinstava, dok se u manjem dijelu izvještaja naglašavaju dubinski intervjui održani sa predstavnicima ranjivih kategorija. Intervjui su bili fokusirani na njihovu dobrobit, prava, nove oblike ranjivosti, mehanizme suočavanja sa krizom i dinamiku moći u domaćinstvima. Oko 40% anketiranih domaćinstava su porodice sa djecom. Ovom procjenom su također zabilježena iskustva onih koji su sami za sebe rekli da pripadaju ranjivim kategorijama na osnovu raznih faktora, kao što su siromaštvo, status samohranog roditelja, invaliditet, pripadnost nacionalnim manjinama, povratničkoj populaciji i slično. U ovom izvještaju je predstavljena analiza načina na koji etnička pripadnost, rod, siromaštvo i invaliditet doprinose višestrukoj diskriminaciji u pogledu ostvarivanja osnovnih prava u Bosni i Hercegovini u toku pandemije bolesti COVID-19.

---

² Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine. Vidi <http://mcp.gov.ba/publication/read/sluzbene-informacije-o-koronavirusu-covid-19>.

Metodologija

Metodologija procjene obuhvata kombinaciju kvantitativnih i kvalitativnih podataka.

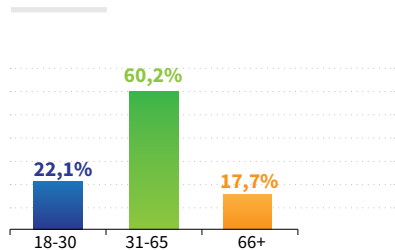
A) Kvantitativni (primarni) podaci su prikupljeni putem longitudinalnog istraživanja u domaćinstvima na uzorku od 1.802 domaćinstva koji je reprezentativan za sve glavne populacijske grupe u Bosni i Hercegovini (podjednako iz oba entiteta i 5% iz Brčko distrikta). Prvo istraživanje je provedeno u periodu od 9. jula do 6. augusta 2020. godine, a drugo istraživanje od 18. novembra do 11. decembra 2020. godine. U oba istraživanja su sudjelovali uglavnom isti ispitanici kako bi bili u stanju procijeniti sve promjene u ranjivosti, rizicima, prednostima i strategijama suočavanja ljudi, domaćinstava i društva sa kriznim situacijama tokom vremena.

Prethodno je Regionalni centar UNDP-a u Istanbulu izradio nacrt upitnika za istraživanje domaćinstava u cilju osiguranja osnovne regionalne uporedivosti, uzimajući u obzir sljedeće faktore: prebivalište, socioekonomski položaj, ranjivosti prema vlastitoj procjeni, pitanja uprave, digitalne usluge i diskriminacija (uključujući i diskriminaciju na osnovu spola i seksualne orijentacije). UNICEF i UNDP su izvršili prilagodbu upitnika za istraživanje domaćinstava kontekstu Bosne i Hercegovine.

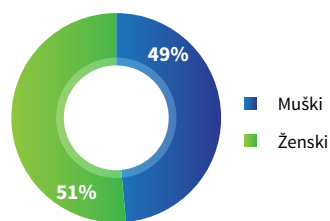
Grafikon u nižem tekstu prikazuje strukturu uzorka koji je korišten u kvantitativnom istraživanju. Na dizajn uzorka je primijenjen postupak nasumične stratifikacije, uzimajući u obzir razne varijable, kao što su dob, rod, entitet, tip naselja, broj djece i broj članova domaćinstva.

Grafikon 1: Demografske karakteristike

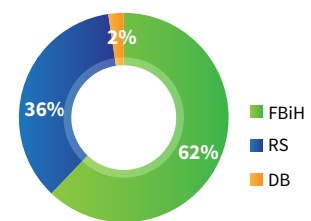
Starosne kategorije

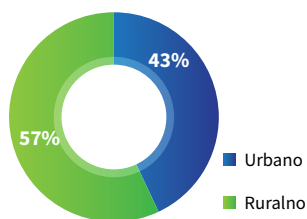
Rod

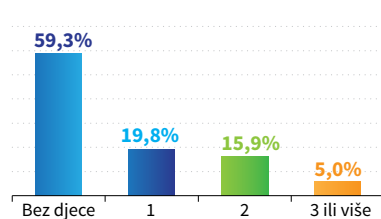
Entitet

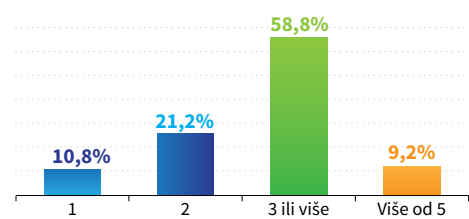
Vrsta naseljenog mjesta

Broj djece u domaćinstvu

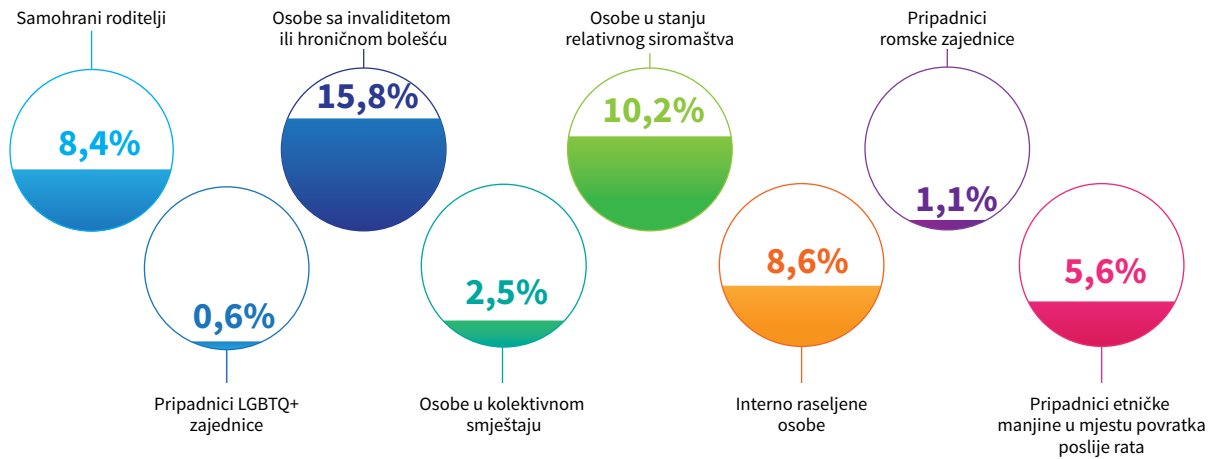

Broj članova domaćinstva

Učešće ranjivih kategorija u uzorku je prikazano na nižem grafikonu. Uzorak sadrži statistički reprezentativan udio svih ranjivih kategorija u Bosni i Hercegovini.

Grafikon 2: Ranjive kategorije

B) Kvalitativni podaci. Pored ankete u domaćinstvima, provedena su ukupno 23 dubinska intervjua u periodu od 18. novembra 2020. do početka januara 2021. godine, od čega devet sa pripadnicima ranjivih kategorija, četiri sa predstavnicima agencija Ujedinjenih nacija i međunarodnih organizacija, sedam sa predstavnicima vlasti na državnom, entitetskom, kantonalnom i općinskom nivou u Bosni i Hercegovini i tri intervjua sa predstavnicima centara za socijalni rad.

Opis procesa prikupljanja kvantitativnih podataka

Za prikupljanje i evidentiranje podataka za istraživanje u domaćinstvima korištena je CATI metoda. U prvom krugu istraživanja anketirana su 2.182 ispitanika u periodu od 9. do 27. jula, 2020. godine a tog broja, njih 1.840 (84,3%) je pristalo da sudjeluje u narednom krugu istraživanja. U toku drugog istraživanja obavljeno je 1.127 intervjua sa ispitanicima koji su pristali da sudjeluju u istraživanju (63%) te 674 intervjua sa novim ispitanicima koji su nasumično odabrani iz okvira uzorka. U drugom istraživanju provedenom od 18. novembra do 11. decembra 2020. godine obavljena su ukupno 1.802 intervjua CATI metodom. U istraživanju su sudjelovala 23 anketara specijalizirana za anketiranje CATI metodom, koja imaju više od godinu dana iskustva u društvenom istraživanju i na sličnim projektima.

Prije glavne studije provedena je ogledna anketa u 83 nasumično odabrana domaćinstva. Nakon toga je uslijedilo manje prilagođavanje osnovnog instrumenta istraživanja udruženim snagama predstavnika Ujedinjenih nacija i tima agencije Prism Research & Consulting.

Anketari su radili na profesionalnom CATI sistemu (mrežni CATI centar), koji je pružao kontinuirani nadzor nad njihovim radom uživo.

Opis kontrole kvalitete i nadzora nad prikupljanjem podataka

Istraživanje je provedeno putem platforme za upućivanje poziva i osiguranje nadzora uživo. U kontrolu kvalitete je bio uključen tim od tri iskusna supervizora koja su radila istovremeno ili u smjenama te u skladu sa potrebama procesa kontrole projekta i brojem aktivnih anketara.

Supervizori su imali priliku da „slušaju“, „sufiliraju“ ili da se „ubace“ u toku intervjua u slučaju da su uvidjeli određeni problem u pogledu kvalitete ili metodologije. Ovakve funkcije su omogućile reakcije u stvarnom vremenu, a supervizorima da anketaru neprimjetno daju uputstvo u slučaju da anketar griješi, da samo slušaju i ocjenjuju kvalitetu intervjua ili da se ubacuje i, ako je potrebno, preuzmu razgovor (intervju) sa ispitanikom na odgovarajući način. Anketar je eliminiran iz procesa prikupljanja podataka ako je njegova kvaliteta ocijenjena kao loša ili nedovoljna.

Tokom procesa prikupljanja podataka, supervizori su pratili 195 intervjua ili 10,83% od ukupnog broja obavljenih intervjua.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA DOMAĆINSTAVA

1. Utjecaj na fizičko i mentalno zdravlje ljudi

Ključna zapažanja

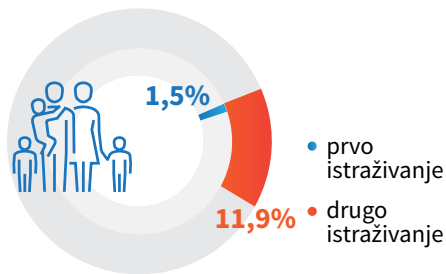
- ▷ **Stopa obolijevanja od zarazne bolesti COVID-19 je znatno povećana u periodu drugog istraživanja u poređenju sa periodom prvog istraživanja:** 11,9% ispitanika i članovi njihovih porodica bili su zaraženi koronavirusom u poređenju sa svega **1,5% ispitanika** u prvom istraživanju.
- ▷ U drugom istraživanju je **5,3%** ispitanika ili članova njihovog domaćinstva provelo određeno vrijeme u samoizolaciji ili karanteni, pri čemu je **2,9%** ispitanika bilo u obaveznoj, a **2,4%** u dobrovoljnoj karanteni. Nema značajne razlike u broju ispitanika i članova njihovog domaćinstva koji su bili u samoizolaciji ili karanteni u poređenju sa prvim istraživanjem.
- ▷ U drugom istraživanju je **12,2%** ispitanika izjavilo da njihove zdravstvene potrebe nisu ispunjenje i da se ne mogu liječiti niti primiti terapiju za druge bolesti, osim bolesti COVID-19. To je naročito izraženo među osobama koje pripadaju ranjivim kategorijama u kojima se **14%** njih ne može liječiti niti dobiti lijekove. Nema značajnijih razlika između prvog i drugog istraživanja u pogledu zadovoljenja zdravstvenih potreba.
- ▷ **Kriza značajno utječe na mentalno zdravlje ljudi, a u vrijeme drugog istraživanja evidentiran je veći utjecaj u poređenju sa prvim istraživanjem.** U drugom istraživanju je 45,6% ispitanika primijetilo povećan stres i strah od infekcije, u poređenju sa prvim istraživanjem u kojem je 40,2% ispitanika primijetilo prisustvo straha i stresa.

Domaćinstva koja su direktno pogođena bolešću COVID-19

Rezultati drugog istraživanja pokazuju znatan porast stope infekcije koronavirusom u poređenju sa prvim istraživanjem: **11,9%** ispitanika i članovi njihovog domaćinstva su zaraženi, u poređenju sa svega **1,5%** u prvom istraživanju. Stopa infekcije je niža među osobama u dobi iznad 65 godina, među kojima je **7,6%** ispitanika izjavilo da su bili zaraženi.

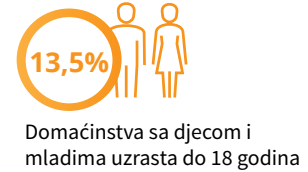
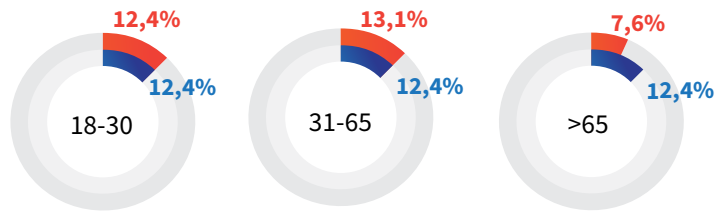
Grafikon 3: Pregled domaćinstava sa članovima oboljelim od bolesti COVID-19

Članovi domaćinstva oboljeli od bolesti COVID-19

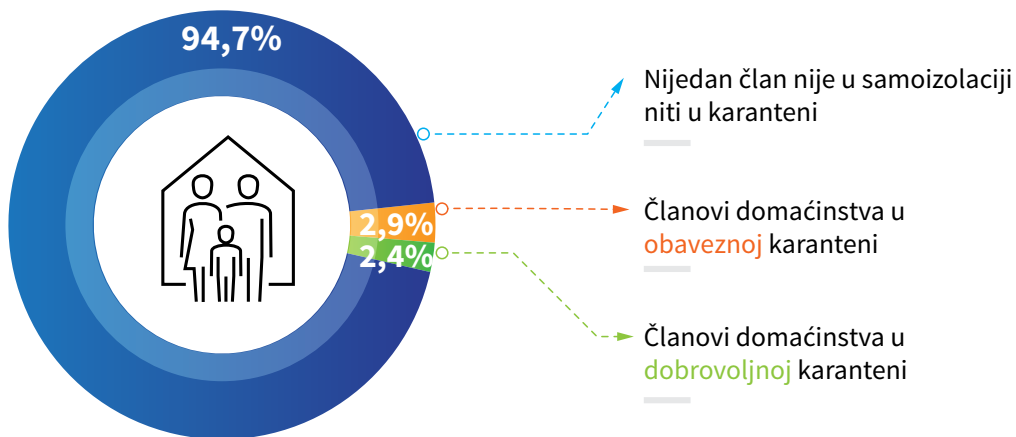
11,9% slučajeva u domaćinstvima, što je znatan porast u odnosu na broj oboljelih u prvom istraživanju (**1,5%**). Porast je primijećen u svim promatranim demografskim kategorijama, uz **13,5%** slučajeva zaraze u domaćinstvima sa djecom uzrasta do 18 godina.

Starosne kategorije

Postotak ispitanika ili članova njihovog domaćinstva koji su proveli vrijeme u samoizolaciji ili karanteni iznosi **5,3%**, pri čemu je **2,9%** ispitanika bilo u obaveznoj, a **2,4%** u dobrovoljnoj karanteni. U drugom istraživanju nije bilo značajne razlike u broju ispitanika ili članova njihovog domaćinstva koji su bili u samoizolaciji ili karanteni, u poređenju sa prvim istraživanjem.

Grafikon 4: Pregled domaćinstava sa članovima u samoizolaciji ili karanteni

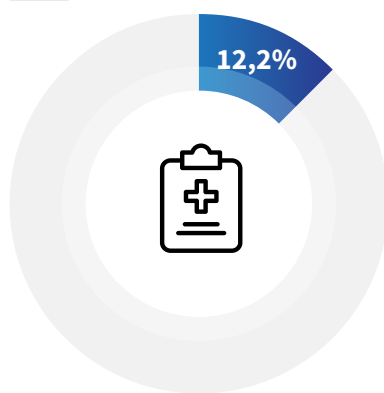

Nezadovoljene zdravstvene potrebe

U drugom istraživanju, sveukupno je **12,2%** ispitanika izjavilo da njihove potrebe za zdravstvenom zaštitom nisu ispunjene i da se ne mogu liječiti niti primiti terapiju za druge bolesti, osim bolesti COVID-19. To je naročito izraženo među osobama koje pripadaju ranjivim kategorijama u kojima se **14%** njih ne može liječiti niti dobiti lijekove. Među pripadnicima ranjivih kategorija, liječenje ili terapija najčešće nije dostupna relativno siromašnim (19,9%), osobama sa invaliditetom ili hroničnim bolestima (19,1%) i pripadnicima romske zajednice (17,9%). Što se tiče zadovoljenja zdravstvenih potreba, nema značajne razlike između prvog i drugog istraživanja.

Grafikon 5: Neostvarene zdravstvene potrebe

NEMOGUĆNOST LIJEČENJA I PRIMANJA TERAPIJE

Što se tiče pristupa medicinskom liječenju i/ili terapiji, nema značajnih promjena u poređenju sa rezultatima prvog istraživanja.

11% ispitanika iz najstarije dobne skupine nije imalo mogućnost liječenja, što je nešto manje u odnosu na druge dobne skupine (13% 18-30 i 12% 31-65).

14% osoba koje pripadaju ranjivim kategorijama nije imalo mogućnost liječenja niti dobiti lijekove (11% neranjivih kategorija nije moglo primiti medicinsku terapiju niti se liječiti).

„Sistem je toliko loš da jednostavno ne možemo doći do potrebnih lijekova. Prvo nismo mogli otići na kliniku na pregled zato što nam nisu dozvoljavali. A onda su na kraju rekli da ih trebamo nazvati, ali apsolutno niko ne odgovara na pozive upućene na te brojeve. Stoga nam je bilo vrlo teško doći do terapije, do potrebnih lijekova.“ (osoba iz LGBTQ+ zajednice)

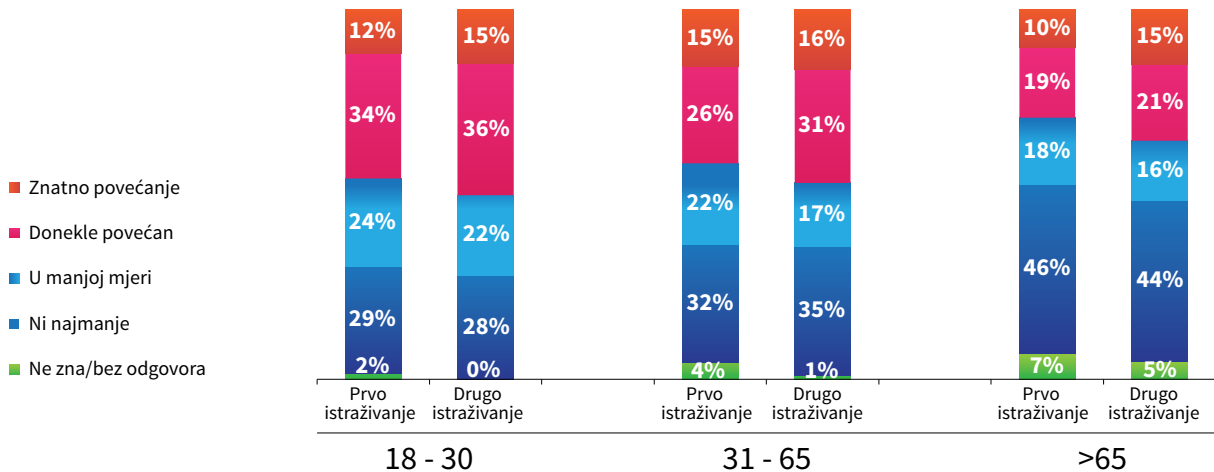
Utjecaj na mentalno zdravlje

Kriza ima značajan utjecaj na mentalno zdravlje ljudi, uz evidentirano povećanje u odnosu na prvo istraživanje: **45,6%** ispitanika je primijetilo povećan nivo stresa i straha od zaraze, posebno oni koji žive u pretrpanom i skućenom životnom prostoru, u poređenju sa **40,2%** ispitanika u prvom istraživanju. Samo trećina svih ispitanika ističe nepromijenjeni nivo stresa.

„Svi smo mentalno opterećeni. Ne družimo se više sa ljudima ... To jednostavno utječe na psihi, a onda i na sve druge moguće načine.“ (interno raseljena osoba)

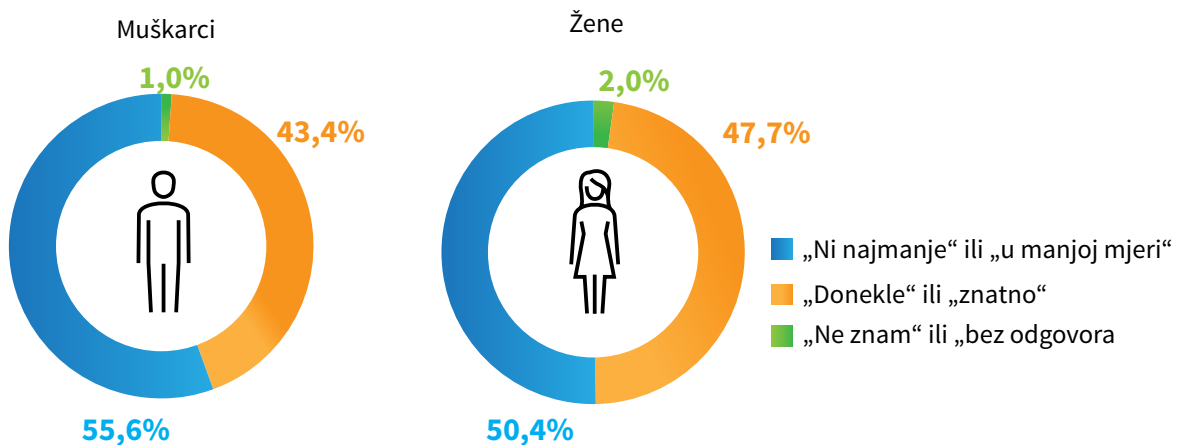
Iako su nivoi stresa evidentirani u prvom istraživanju znatno viši nego u drugom istraživanju u svim opserviranim dobnim kategorijama, najveća je vjerovatnoća da mladi doživljavaju porast nivoa stresa, pri čemu je polovina mladih (**50,2%**) u dobi do 30 godina izjavila da su njihovi nivoi stresa i straha „donekle“ do „iznimno“ povećani.

Grafikon 6: Povećanje nivoa stresa i straha prema dobnj skupini

Stariji ispitanici iz rizičnih grupa su opet pokazali najmanje povećanje nivoa stresa i straha: 44% osoba u dobi iznad 65 godina je izjavilo da se njihovi nivoi stresa nisu promijenili usljed pandemije bolesti COVID-19. Ipak je primijećen znatan porast u urbanim sredinama u kojima je više od polovine ispitanika koji žive u gradovima (52%) izjavilo da su usljed krize nivoi stresa „donekle“ ili „izuzetno“ povećani, dok za one koji žive u ruralnim područjima (39%) nema razlike.

Grafikon 7: Povećanje nivoa stresa i straha od zaraze zbog boravka u pretrpanom/skućenom životnom prostoru

„Broj prijavljenih slučajeva nasilja i mentalnih bolesti, posebno među ženama, povećan je zbog trenutne situacije. Žene i djeca su bili u najvećem riziku i donekle su osjećali najveći pritisak u toku prvog perioda COVIDA-19.“ (predstavnik jednog građanskog udruženja)

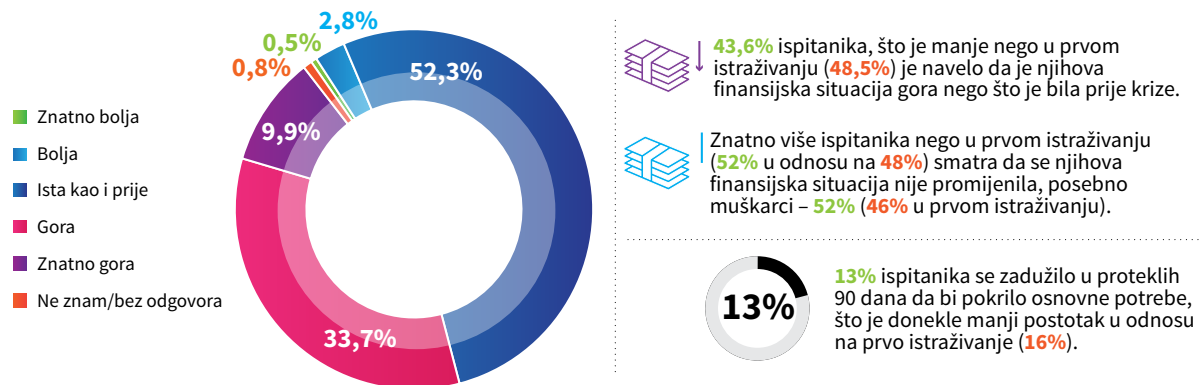
2. Ekonomska situacija

Ključna zapažanja

- ▶ **Postotak ispitanika čija se finansijska situacija pogoršala smanjen je u drugom istraživanju** na 43,6% u odnosu na 48,5% ispitanika u prvom istraživanju. U toku pandemije su u pogledu finansija domaćinstava najviše pogođene ranjive kategorije.
- ▶ **U drugom istraživanju se manji broj ispitanika (13%) zaduživao da bi zadovoljio svoje osnovne potrebe, u poređenju sa brojem ispitanika u prvom istraživanju (16%).** Među pripadnicima ranjivih kategorija, za ostvarivanje svojih osnovnih potreba, novac su najčešće posuđivali pripadnici LGBTI zajednice (36,2%), romske zajednice (34,1%) i relativno siromašni građani (33,7%).
- ▶ **Veći broj ispitanika, njih 69,9%, nastavio je raditi punim kapacitetom u poređenju sa prvim istraživanjem u kojem je 44% ispitanika izjavilo da fizički odlaze na posao.** Ukupno je 74% ispitanika u ruralnim područjima izjavilo da su nastavili raditi puno radno vrijeme i da fizički odlaze na posao, u poređenju sa 10% ispitanika u gradovima gdje je rad od kuće uobičajeniji.
- ▶ **Zbog mjera strogog zatvaranja ljudi su imali teškoće u pogledu plaćanja najamnine i hipotekarnih kredita, ali je ipak njihova zabrinutost da bi mogli biti izbačeni iz stambenog prostora i ostati bez krova nad glavom bila manja u odnosu na zabrinutost u prvom istraživanju.** U drugom istraživanju je 9,7% ispitanika bilo znatno zabrinuto, od čega je 4% bilo vrlo zabrinuto u poređenju sa prvim istraživanjem u kojem je 13,9% bilo znatno zabrinuto, a od toga 5,4% vrlo zabrinuto. Osobe koje za sebe navode da pripadaju nekoj od ranjivih kategorija su u većoj mjeri pogođene i bile su zabrinutije oko mogućeg izbacivanja iz stambenog prostora i ostanka bez krova nad glavom u toku krize: 14% ljudi iz ranjivih kategorija je bilo znatno zabrinuto, a 7% u velikoj mjeri zabrinuto.

Drugo istraživanje je pokazalo da je **43,6%** ispitanika u težoj finansijskoj situaciji nego što su to bili prije krize u poređenju sa **48,4% ispitanika u prvom istraživanju**. U drugom istraživanju je svega **3%** ispitanika izjavilo da se njihova finansijska situacija popravila. Što se tiče finansija domaćinstava, ranjive kategorije su najviše pogođene pandemijom, pri čemu je polovina ispitanika koji su izjavili da pripadaju nekoj od ranjivih kategorija (**49%**) izjavila da je njihova finansijska situacija lošija nego što je bila prije pandemije bolesti COVID-19, a **13%** je izjavilo da je ona danas znatno lošija. U drugom istraživanju ispitanici u dobi od 31 do 65 godina smatraju da se njihova finansijska situacija u većoj mjeri pogoršala (**46%**) u poređenju sa ispitanicima u dobi od 18 do 30 godina (**40%**) i onima u dobi iznad 65 godina (**40%**).

Grafikon 8: Finansijska situacija domaćinstava: prije i danas

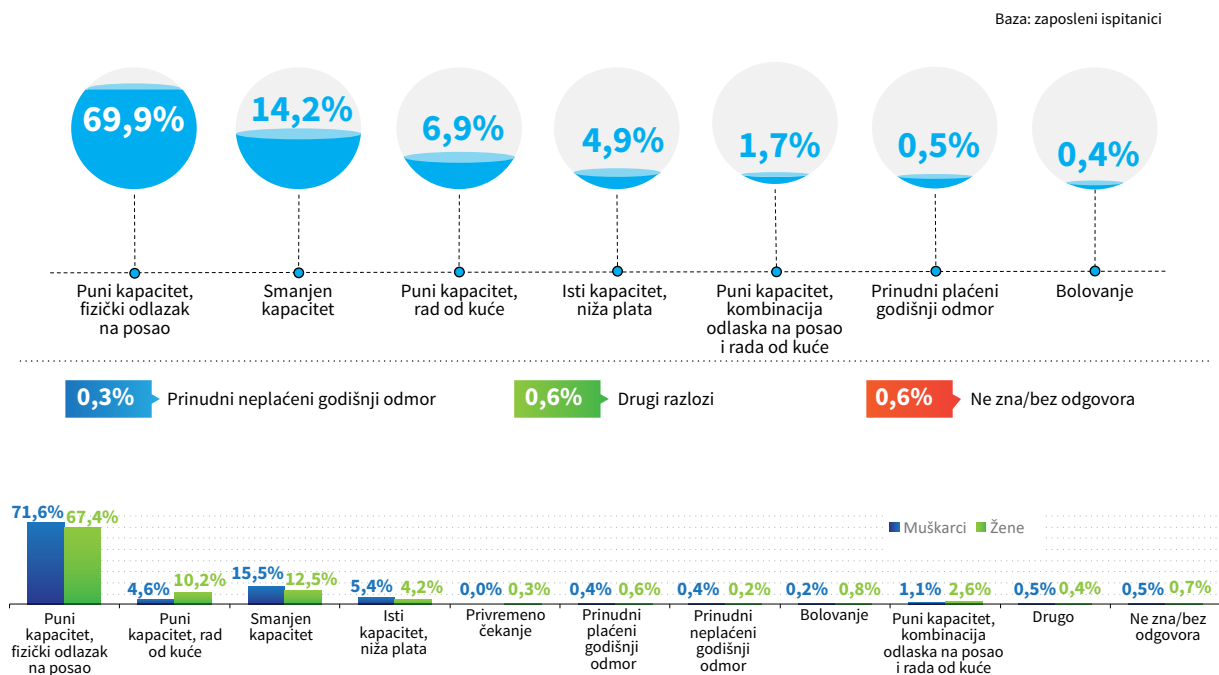
U drugom istraživanju je manji broj ispitanika, njih **13%**, izjavio da su se morali zadužiti da bi pokrili osnovne potrebe, u poređenju sa **16%** ispitanika u prvom istraživanju, dok je **19%** ispitanika koji pripadaju ranjivim kategorijama izjavilo da su se morali zadužiti. Među pripadnicima ranjivih kategorija, pripadnici LGBTI zajednice (36,2%), romske zajednice (34,1%) i relativno siromašni građani (33,7%) najčešće su posuđivali novac za podmirenje troškova svojih osnovnih potreba.

*„Radim kao konobar. Nisam mogao raditi, pa nisam mogao ni zaraditi. To je utjecalo na moje finansijsko blagostanje.“
(osoba sa hroničnom bolešću)*

Situacija u pogledu zapošljavanja

U poređenju sa radom prije pandemije bolesti COVID-19, **69,9%** ispitanika je nastavilo raditi punim kapacitetom i fizički odlaziti na posao, **6,9%** ispitanika i dalje radi, ali od kuće, i **1,7%** kombinirano. Došlo je do znatnog porasta postotka ispitanika koji su nastavili raditi u punom kapacitetu, u poređenju sa prvim istraživanjem u kojem je **44%** ispitanika izjavilo da fizički odlazi na posao. U ruralnim sredinama više ljudi i dalje radi puno radno vrijeme i fizički odlazi na posao (74%), dok je rad od kuće uobičajeniji u gradovima (**10%**). Za žene je veća vjerovatnoća da rade od kuće (**10,2%**) nego što je za muškarce (**4,6%**).

Grafikon 9: Pregled radnopravnog statusa ispitanika

„Bili smo zatvoreni u martu i aprilu i to nas je puno pogodilo. Sada se bojimo hoćemo li raditi ili ne zato što oboje radimo u privatnim firmama.“ (interno raseljena osoba)

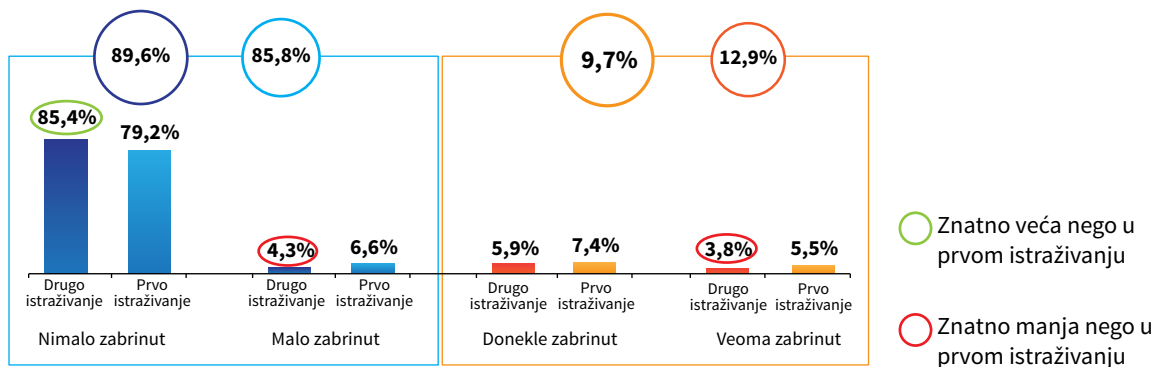
„Izgubila sam dosta klijenata s obzirom da radim na održavanju stanova“ ... „i zbog činjenice da su ljudi kod kuće, da rade od kuće i da im nisu potrebne moje usluge.“ (samohrani roditelj)

„Pa, od marta do juna uopće nije bilo posla, ništa, nigdje. Ta prva tri mjeseca su bila krizna, a sada, nekako se nađe pokoji posao.“ (relativno siromašna osoba)

Zabrinutost u pogledu izbacivanja iz stambenog prostora i beskućništva

Mjere strogog zatvaranja dovele su ljude u situaciju u kojoj im je teško plaćati najamninu ili hipotekarni kredit. Uprkos tome što je zabrinutost u pogledu mogućnosti izbacivanja iz stambenog prostora i beskućništva manja nego što je izražena u prvom istraživanju, **9,7%** ljudi je u znatnoj mjeri zabrinuto, od čega **4%** vrlo zabrinuto. Žene su više zabrinute u pogledu mogućeg izbacivanja iz stambenog prostora i beskućništva (**11%**) nego muškarci (**9%**), kao i osobe iz ranjivih kategorija (**14%**) u odnosu na one koje ne pripadaju ranjivim kategorijama (**7%**).

Grafikon 10: Zabrinutost zbog mogućnosti izbacivanja iz stambenog prostora i gubitka krova nad glavom

Ljudi su manje zabrinuti zbog mogućnosti izbacivanja iz stambenog prostora i gubitka krova nad glavom nego što su bili u prvom istraživanju: **9,7%** je donekle do veoma zabrinuto zbog mogućnosti gubitka krova nad glavom (**12,9%** u prvom istraživanju).

Osobe koje su izjavile da pripadaju nekoj od ranjivih kategorija više su pogođene i zabrinute mogućnošću izbacivanja ili beskućništva u toku krize: **14%** osoba koje pripadaju ranjivim kategorijama su izrazile znatnu zabrinutost, a **7%** je izjavilo da su vrlo zabrinute. Ovu zabrinutost su posebno izrazili pripadnici LGBTI zajednice (**23%**), romske zajednice (**17%**) i samohrani roditelji (**10,7%**).

Strategije domaćinstava za zadovoljenje osnovnih potreba u doba krize

Ključna zapažanja

- ▷ **Manji broj ispitanika je smanjio potrošnju hrane (13%) nego u prvom istraživanju (22%).** Najmanja je vjerovatnoća da su mlađi ispitanici (18-30) smanjili potrošnju hrane (7%). Istovremeno je 28,6% porodica sa djecom smanjilo potrošnju hrane.
- ▷ Prema istraživanju, 8% ispitanika se prije nastanka krize redovno oslanjalo na doznake koje su im iz inostranstva slali prijatelji i članovi porodice. To je najčešće bio slučaj među domaćinstvima sa neto mjesečnim dohotkom do 900 KM (14%) i ranjivim kategorijama (12%), posebno samohranim roditeljima (16%), osobama sa invaliditetom ili hroničnim bolestima (16%), relativno siromašnim stanovništvom (14%), interno raseljenim osobama (15%) i etničkim manjinama (22%).

- ▶ Među ispitanicima, 4,4% je podnijelo zahtjev za reprogramiranje kreditnih obaveza ili odgodu otplate kredita i nešto češće (6,7%) su to uradile mlađe osobe u dobi do 30 godina.
- ▶ Od početka pandemije se 15% domaćinstava moralo okrenuti vlastitoj proizvodnji voća i povrća ili stočarskoj i peradarskoj proizvodnji kako bi zadovoljila svoje osnovne prehrambene potrebe. Na takav korak se odlučio manji broj starijih ispitanika (65+) i onih koji žive u urbanim sredinama. U vezi s tim nema značajnih razlika u odgovoru ispitanika u prvom i drugom istraživanju.
- ▶ Migracija iz Bosne i Hercegovine je i dalje problem s obzirom da 21% ispitanika razmatra opciju odlaska iz zemlje. Znatno je veća vjerovatnoća da mladi (u dobi od 18 do 30 godina) razmatraju odlazak (35%), dok, kao što se moglo očekivati, svega 4% osoba u dobi iznad 65 godina razmatra tu opciju. Pitanje emigracije se češće razmatra u urbanim sredinama gdje četvrtina urbanog stanovništva razmatra mogućnost odlaska iz zemlje. Nema značajnijih razlika u odgovorima ispitanika u prvom i drugom istraživanju.

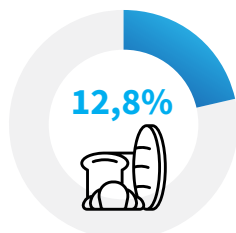
Pogoršana finansijska situacija je primorala građane da koriste nekoliko mehanizama i metoda suočavanja sa krizom kako bi pokrili svoje osnovne potrebe.

Metoda suočavanja sa krizom 1. Smanjena potrošnja hrane

Manje ispitanika je pribjegli smanjenju potrošnje hrane (12,8%), u poređenju sa prvim istraživanjem (22%). Ipak, bitno je napomenuti da je **28,6%** porodica sa djecom smanjilo potrošnju hrane. Četvrtina ispitanika koji su smanjili potrošnju hrane pripada ranjivim kategorijama. Najmanja je vjerovatnoća da su najmlađi ispitanici (18-30) smanjili svoju potrošnju hrane (**7%**), u poređenju sa drugim dobnim skupinama.

Grafikon 11: Finansijska mogućnost nabavke i smanjenje potrošnje hrane

DOMAĆINSTVA KOJA SU
SMANJILA POTROŠNJU
HRANE

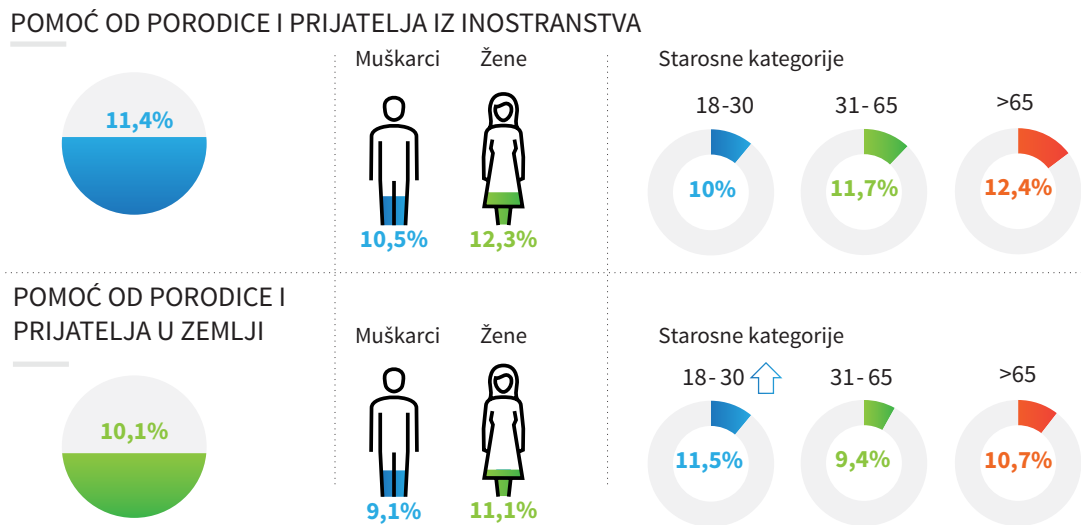
- Znatno manji broj ispitanika smanjio potrošnju hrane nego u prvom istraživanju: **13%** u odnosu na **22%** u drugom istraživanju.
- Najmanja je vjerovatnoća da su najmlađi ispitanici u dobi do 30 godina smanjili potrošnju hrane (**7%**) (14% onih u dobi 31-65 i 16% onih u dobi iznad 65).
- Iako niža nego u prvom istraživanju, smanjena potrošnja hrane radi podmirjenja osnovnih potreba najočitija je među ispitanicima iz ranjivih kategorija (**24%**).
  - Relativno siromašni – **43%**
  - Etnička manjina u mjestu povratka nakon rata – **32%**
  - Samohrani roditelji – **30%**
  - Osobe s invaliditetom ili hroničnom bolesti – **24%**
  - Interno raseljene osobe – **21%**

Metoda suočavanja sa krizom 2. Aktiviranje mreža podrške

Rezultati istraživanja pokazuju da je **11,4%** ispitanika primilo pomoć od prijatelja i rodbine koji žive u inostranstvu, a da je **10,1%** ispitanika primilo pomoć od prijatelja i rodbine u zemlji. Ovo je uobičajenije za ljude koji pripadaju ranjivim kategorijama: **15,1%** je primilo pomoć iz zemlje i **17,2%** iz inostranstva.

Pomoć u hrani i lijekovima za osobe u dobi iznad 65 godina je tražilo **3%** ispitanika, dok je **1,8%** ispitanika dobilo takvu pomoć od nevladinih organizacija i građanskih udruženja.

Grafikon 12: Mreže podrške porodice i prijatelja

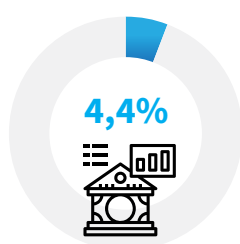

Metoda suočavanja sa krizom 3. Zahtjev za odobrenje moratorija na otplatu kredita ili reprogramiranje kreditnih obaveza

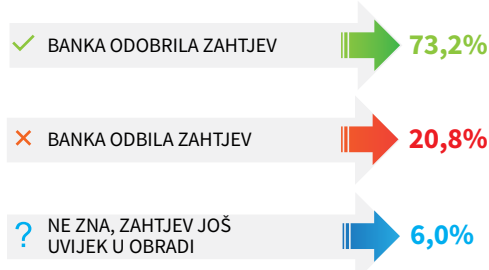
4,4% ispitanika je podnijelo zahtjev za odobrenje reprogramiranja kreditnih obaveza ili moratorija na otplatu kredita, što je donekle češći slučaj među mlađim osobama u dobi do 30 godina (**6,7%**).

Grafikon 13: Ispitanici koji su podnijeli zahtjev za moratorij ili reprogramiranje kreditnih obaveza

PODNESEN ZAHTJEV ZA REPROGRAM ILI MORATORIJ

4,4% ispitanika je podnijelo zahtjev za reprogramiranje kreditnih obaveza ili moratorij na otplatu kredita, što je nešto manje u odnosu na prvo istraživanje (**5,8%**). Većini (**73,2%**) je zahtjev odobren.

Polazište: podnesen zahtjev za reprogramiranje kreditnih obaveza ili moratorij na otplatu kredita.

Metoda suočavanja sa krizom 4. Primanje doznaka iz inostranstva

Prema istraživanju, 8% ispitanika, pri čemu nešto više ispitanica (**10%**), prije nastanka krize se redovno oslanjalo na doznake iz inostranstva koje su im slali prijatelji ili članovi porodice. Najčešće je to slučaj u domaćinstvima sa neto mjesečnim dohotkom od 900 KM (14%) i ranjivim kategorijama (12%), a posebno se odnosi na samohrane roditelje (16%), osobe sa invaliditetom ili hroničnim bolestima (16%), relativno siromašne građane (14%), interno raseljene osobe (15%) i etničke manjine (22%).

U periodu od jula do decembra 2020. godine je priliv doznaka smanjen za **15,2%** ljudi koji su ranije primali doznake iz inostranstva, a povećan za **7,9%** ljudi.

Metoda suočavanja sa krizom 5. Prehrambeni suverenitet

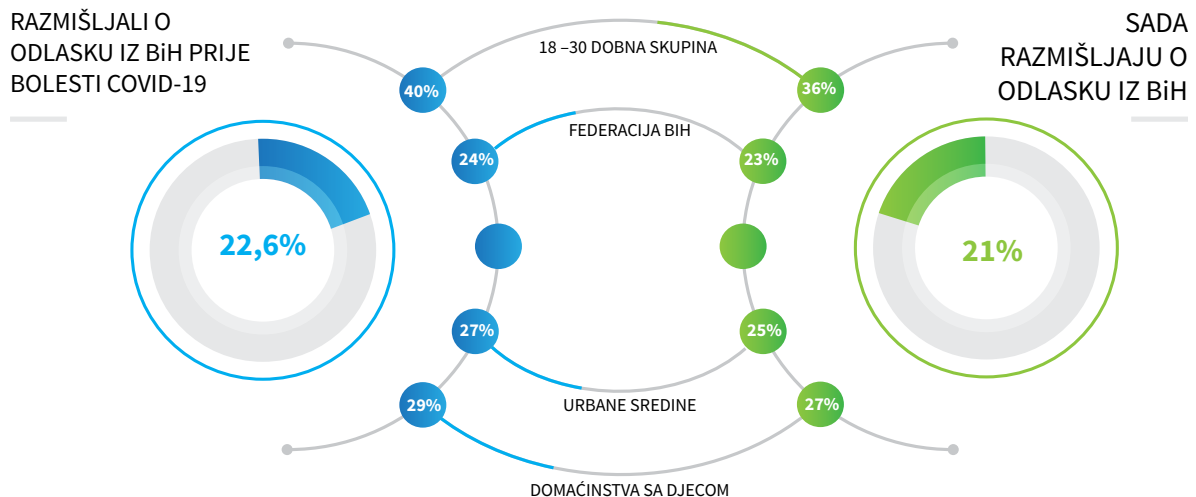
Od početka pandemije, 15% domaćinstava je po prvi put bilo primorano da počne uzgajati voće i povrće ili stoku odnosno perad, što bi im pomoglo da zadovolje vlastite potrebe za hranom. Manji broj starijih ispitanika (65+) i ispitanika u urbanim sredinama se opredijelio za ovu opciju. Nema značajnijih razlika u odgovorima ispitanika u prvom i drugom istraživanju.

„Počeli smo uzgajati piliće, napravili smo mali plastenik kako bismo nadoknadili ono što nam sada nedostaje i kako bismo normalno preživjeli.“ (samohrani roditelj)

Metoda suočavanja sa krizom 6. Osobe koje razmišljaju o odlasku iz Bosne i Hercegovine

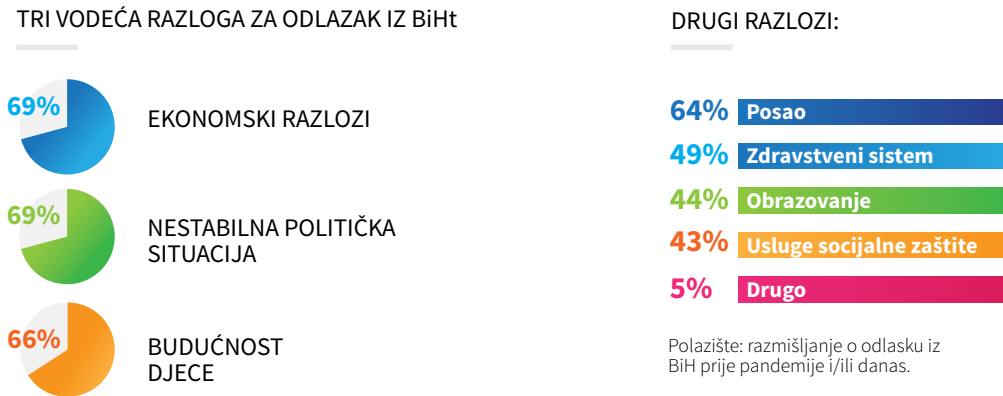
Migracija iz Bosne i Hercegovine je i dalje problem s obzirom da 21% ljudi razmišlja o odlasku. Znatno je veća vjerovatnoća da ispitanici mlađe dobi (dobna skupina 18-30) razmišljaju o odlasku iz zemlje (35%), dok, kao što se i očekuje, svega **4%** osoba u dobi iznad 65 godina razmatra tu opciju. Stanovnici urbanih sredina više razmišljaju o odlasku iz Bosne i Hercegovine gdje **čtvrtina** urbane populacije razmišlja o odlasku iz zemlje.

Grafikon 14: Ispitanici koji razmišljaju o odlasku iz Bosne i Hercegovine

Nema značajnijih promjena u pogledu razmišljanja o odlasku iz Bosne i Hercegovine u poređenju sa periodom prije pandemije (**22,6%**) ili podacima iz prethodnog (prvog) istraživanja.

Grafikon 15: Razlozi na napuštanje Bosne i Hercegovine

Ekonomski razlozi (**69%**) su za sve demografske kategorije među ispitanicima glavni razlog zbog kojeg razmišljaju o odlasku iz Bosne i Hercegovine, nakon čega slijedi nestabilna politička situacija (**69%**) i budućnost njihove djece (**66%**). Nestabilna politička situacija je znatno važniji faktor za osobe u dobi iznad 65 godina (**93%**). Za najmlađu populaciju (u dobi do 30 godina), ekonomski razlozi (**73,3%**) i posao (**72,8%**) su najvažniji razlozi za odlazak iz zemlje.

„Itekako bih željela otići iz Bosne i Hercegovine samo da imam priliku otići nekud.“ (samohrani roditelj)

„Uopće ne razmišljam o odlasku zato što je virus prisutan u našoj zemlji i u svijetu. Svugdje je isto, tako da nisam ni razmišljao o odlasku.“ (osoba sa hroničnom bolešću)

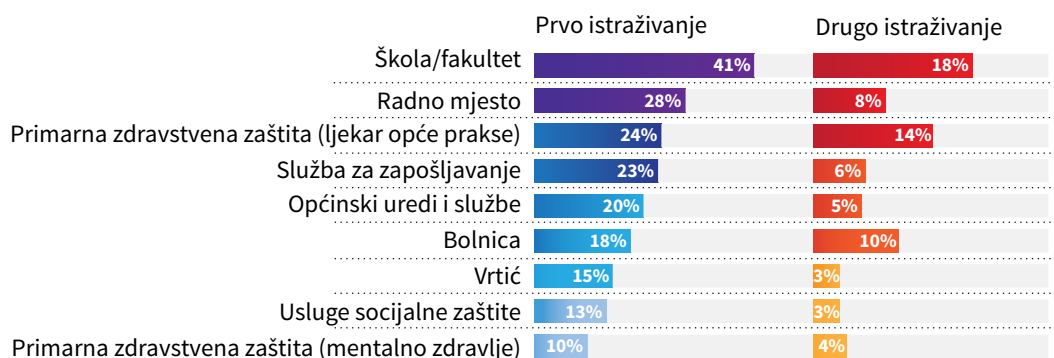
3. Pristup institucijama, javnim uslugama i svakodnevnim strukturama života u toku krize

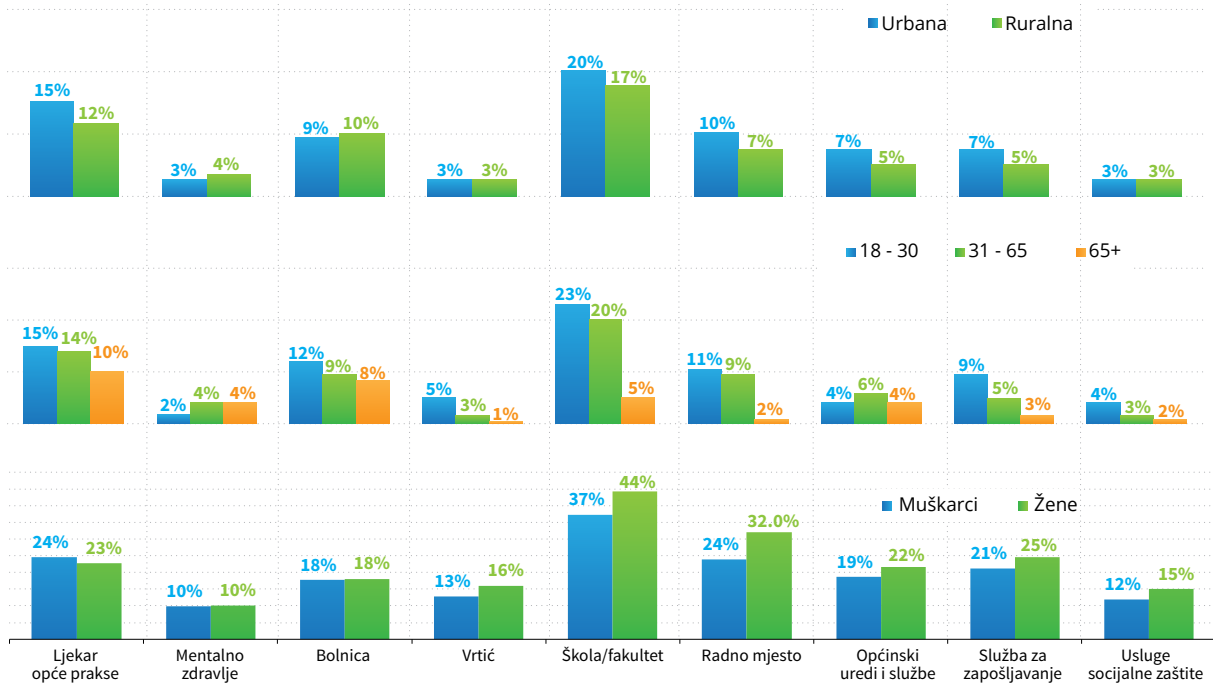
Ključna zapažanja

- ▶ Pristup institucijama je i dalje ograničen. Ispitanici su izjavili da se **ograničeni pristup najviše odnosi na škole (18%), ustanove primarne zdravstvene zaštite (ljekari opće prakse) (14%) i bolnice (10%)**. Mlađa populacija je više pogođena ograničenim pristupom institucijama: 23% ispitanika u dobi do 30 godina je izjavilo da im je ograničen pristup školi, a 9% je izjavilo da im je ograničen pristup radnom mjestu.
- ▶ **Iako su škole bile pristupačnije nego u vrijeme prvog istraživanja** (kada su škole bile zatvorene na osnovu mjera odgovora na pandemiju bolesti COVID-19), 37,4% ispitanika sa članovima domaćinstva koji se obrazuju izjavilo je da je pristup školama ograničen, dok je 39,6% domaćinstava sa djecom izjavilo da imaju teškoće u ostvarivanju fizičkog pristupa školi.
- ▶ **Rezultati istraživanja pokazuju da je 13,5% ispitanika bilo suočeno sa ograničenjima u ostvarivanju pristupa zdravstvenoj zaštiti na primarnom nivou**. Češće mlađa populacija (15%) nije bila u mogućnosti ostvariti pristup primarnoj zdravstvenoj zaštiti (ljekarima opće prakse).

Popuštanje administrativnih mjera donesenih u odgovoru na pandemiju značilo je da ljudi imaju veći pristup institucijama, javnim uslugama i svakodnevnim strukturama života. Međutim, pristup institucijama je još uvijek ograničen. Ispitanici su izjavili da je prema njihovom iskustvu najčešće ograničen pristup školama (18%), primarnoj zdravstvenoj zaštiti (ljekarima opće prakse) (14%) i bolnicama (10%).

Grafikon 16: Domaćinstva pogođena ograničenim pristupom institucijama, javnim uslugama i svakodnevnim strukturama života

Mlađa populacija je u većoj mjeri pogođena ograničenim pristupom institucijama, 23% ispitanika u dobi do 30 godina je izjavilo da im je ograničen pristup školama, a 9% je izjavilo da im je ograničen pristup radnom mjestu.

Iako je pristup školama bio veći nego u vrijeme prvog istraživanja (kada su škole bile zatvorene zbog mjera suzbijanja pandemije bolesti COVID-19), **37,4% ispitanika sa članovima domaćinstva koji se školuju izjavilo je da imaju ograničen pristup školama**, a 39,6% domaćinstava sa djecom je izjavilo da imaju teškoće u pogledu fizičkog pristupa školi.

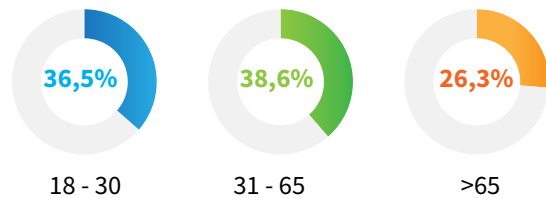
Grafikon 17: Ispitanici pogođeni ograničenjima fizičkog pristupa školama ili fakultetima

Škole/fakulteti

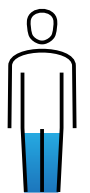

Polazište: domaćinstva sa članovima koji se obrazuju.

Ograničen pristup školama je bio niži u drugom istraživanju, ali, ipak, 37,4% osoba koje se obrazuju ima ograničen pristup školi. Kao što se očekuje, postotak je viši za domaćinstva sa djecom uzrasta do 18 godina, ali i u ruralnim sredinama gdje 39% stanovništva koje se obrazuje nema pristup školi.

Muškarci

36,8%

Žene

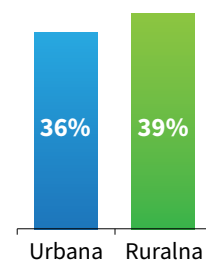

37,9%

Domaćinstva sa djecom i mladima uzrasta do 18 godina

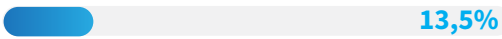
39,6%

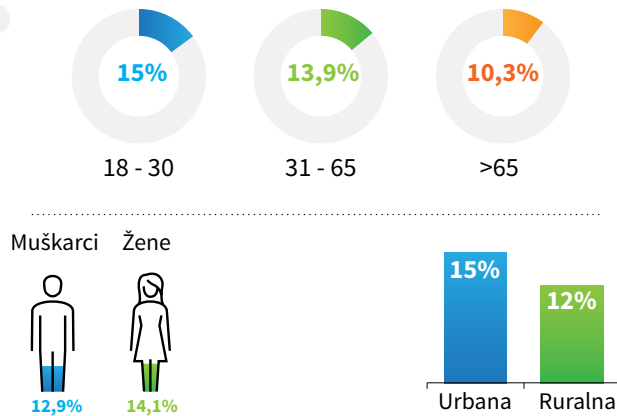
Rezultati istraživanja pokazuju da **13,5%** ispitanika ima ograničen pristup primarnoj zdravstvenoj zaštiti. Mlađi ispitanici (15%) češće nisu bili u mogućnosti ostvariti pristup primarnoj zdravstvenoj zaštiti (ljekarima opće prakse).

Grafikon 18: Ispitanici pogođeni ograničenjima fizičkog pristupa ljekarima opće prakse

Primarna zdravstvena zaštita – opća medicina

- Znatno manje ljudi ima ograničen pristup svom ljekaru opće prakse nego u prvom istraživanju.
- Nisu primijećene znatne demografske razlike u pogledu pristupa ljekarima opće prakse. Ograničeni pristup ljekarima opće prakse donekle je više primijećen među najmlađim ispitanicima i u urbanim sredinama.

Osim gore navedenog, ispitanici su izjavili da su pogođeni ograničenim pristupom svom radnom mjestu (**8%**), službi za zapošljavanje (**6%**), općinskim uredima i službama (**5%**), uslugama mentalnog zdravlja (**4%**), vrtićima (**3%**) i uslugama socijalne zaštite (**3%**).

4. Obrazovanje i prijelaz na online nastavu

Ključna zapažanja

- ▶ U **34,8% domaćinstava jedan član domaćinstva u toku pandemije bolesti COVID-19 pohađa nastavu ili neki drugi oblik obrazovanja *online***, dok veći postotak mladih u dobi do 30 godina pohađa nastavu (45%). Veća je vjerovatnoća da će stanovnici urbanih sredina pohađati nastavu u toku krize (41%), dok je vjerovatnoća da pripadnici ranjivih kategorija pohađaju nastavu znatno niža (28%).
- ▶ **Najveći problemi** ljudi koji su vezani za ***online* obrazovanje** odnose se na **nižu kvalitetu interakcije sa nastavnicima putem interneta (42%)**, nakon čega slijede **veća dezorganizacija u poređenju sa nastavom u učionici (24%)** i **tehnički problemi vezani za *online* platforme (22%)**. Tehničke probleme vezane za online platforme su češće navodili najmlađi ispitanici (28%) u poređenju sa drugim starosnim kategorijama.
- ▶ U toku intervjua su ispitanici rekli da su u najvećoj mjeri nezadovoljni time što se njihova djeca ne mogu družiti sa drugom djecom i istakli su nepostojanje društvenog učenja sa drugim učenicama a koje im omogućava škola. Ispitanici su također naglasili da odlazak u školu predstavlja rutinu i oblik fizičke aktivnosti i da definitivno znači da se provodi manje vremena pred ekranom.
- ▶ Što se tiče prednosti *online* nastave, ispitanici su naveli veću dostupnost materijala i mogućnost pristupa platformama od kuće. Međutim, to je dovelo do dodatnog problema koji se odnosi na organiziranje nadzora nad mlađom djecom, pomaganja u učenju i pružanja aktivne pomoći. Domaćinstva za višim dohotkom su u prednosti u smislu lakšeg pristupa opremi i internetu te stoga mogu osigurati bolje uvjete za učenje u kontekstu pohađanja *online* nastave.
- ▶ **Iskustva u *online* nastavi zavise od mnogih faktora, a posebno od uzrasta djeteta. Generalno, starija djeca se bolje snalaze, dok su iskustva uglavnom negativna za mlađu djecu i njihove roditelje.** Tokom intervjua su ispitanici naveli da prema njihovom iskustvu, djeca osnovnoškolske dobi imaju veće probleme u praćenju *online* nastave i da to stvara dodatni pritisak na roditelje.

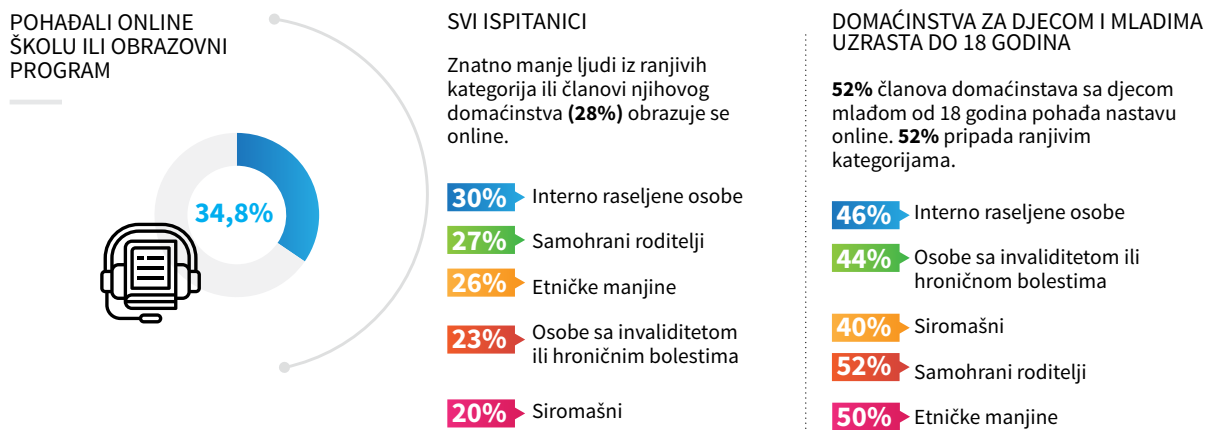
Pregled situacije

Mjere suzbijanja pandemije bolesti COVID-19 su se odnosile i na zatvaranje škola i prelazak na učenje na daljinu, prije svega, kroz kombinaciju *online* platformi, aplikacija na pametnim telefonima i e-maila za komunikaciju sa nastavnicima putem digitalnih servisa. Ovaj izvještaj daje uvid u način na koji su promjena u sistemu obrazovanja i prelazak na *online* nastavu utjecali na razna domaćinstva i u najčešća pitanja i izazove.

U 34,8% domaćinstava jedan član u toku pandemije bolesti COVID-19 pohađa nastavu ili neki drugi oblik obrazovanja *online*. Visok postotak mlađih osoba pohađa nastavu: 45% ispitanika mlađih od 30 godina. Veća je vjerovatnoća da ljudi u urbanim sredinama pohađaju nastavu u toku krize (41%), dok je vjerovatnoća da će ranjive kategorije pohađati nastavu znatno manja (28%). Među pripadnicima ranjivih kategorija, najmanji broj *online* časova pohađaju pripadnici romske zajednice (13,2%) i relativno siromašni građani (20%).

Grafikon 19: Domaćinstva izložena online nastavi, edukaciji ili specijalizaciji

34,8% ispitanika ili članovi njihovog domaćinstva pohađalo je školske ili obrazovne programe online u toku krize COVID-19. Znatno više su pogođeni mlađi ispitanici u dobi do 65 godina, domaćinstva sa djecom dobi do 18 godina i oni u urbanim sredinama.

Polovina domaćinstava (**52%**) sa djecom mlađom od 18 godina ima jednog člana koji ide u školu u toku pandemije, što je češći slučaj u urbanim sredinama (**60%**).

„Također smo utvrdili da mnoga djeca, ustvari, nisu mogla pohađati online nastavu. Također smo utvrdili da djeca iz zajednica suočenih sa deprivacijama nisu mogla nastaviti online učenje zato što nemaju ne samo uređaj, nego ni Internet, kao ni prostor kod kuće u kojem bi mogli pratiti nastavu preko TV programa ...“ (predstavnik međunarodne organizacije)

Izazovi prelaska na online nastavu

Najveći problemi sa kojima su se ispitanici susretali u pogledu *online* obrazovanja odnose se na **nižu kvalitetu interakcije sa nastavnicima putem interneta (42%)**, nakon čega slijede **veća dezorganizacija u poređenju sa nastavom u učionici (24%)** i **tehnički problemi vezani za online platforme (22%)**. Tehničke probleme vezane za online platforme su najčešće spominjali najmlađi ispitanici (28%) u poređenju sa drugim starosnim kategorijama.

Grafikon 20: Problemi tokom online obrazovanja i specijalizacije

U toku intervjua su ispitanici izjavili da su uglavnom nezadovoljni time što se njihova djeca ne mogu družiti sa drugom djecom i istakli su nepostojanje društvenog učenja sa drugim učenicima a koje im omogućava škola. Ispitanici su također naglasili da odlazak u školu predstavlja rutinu i oblik fizičke aktivnosti i da definitivno znači provođenje manje vremena pred ekranom.

Osim nedostatka društvenog aspekta, ispitanici su naglasili slabije organizirane testove, manju kontrolu i veće mogućnosti za djecu da varaju tokom provjere znanja *online*. U diskusijama su ispitanici istakli da je način izvođenja nastave u određenoj mjeri lakši i opušteniji za djecu, ali da su u istom periodu djeca mnogo manje naučila. Istakli su da je *online* nastava osmišljena da prati prisustvo učenika tokom nastave, ali ne i koliko uče. Nadalje, navode da djeca imaju kraće trajanje koncentracije kod kuće nego u učionici, a također su manje zainteresirana za učenje i veća je vjerovatnoća da će im biti dosadno.

„Vidim da učenici nisu zainteresirani za tematiku. To nije čas uživo, oni pasivno prate i prepisuju jedni od drugih. Misim da se njihov društveni život puno promijenio zato što se ne družu, nisu u učionici, nego kod kuće.“ (pripadnik opće populacije)

Pozitivni aspekti prelaska na online nastavu

Online obrazovanje se uglavnom doživljava kao nužnost u odgovoru na situaciju, a ne kao trajno rješenje. Sa pozitivne strane, primijećeno je da *online* nastava uistinu omogućava djeci da nastave školovanje bez većih prekida ili gubitka znanja.

Dodatna prednost koja se navodi odnosi se na veću dostupnost materijala i mogućnost pristupa platformama od kuće. Međutim, to je dovelo do dodatnog problema koji se odnosi na organizaciju

nadzora nad mlađom djecom, pomaganje u toku učenja i pružanje aktivne pomoći. Domaćinstva sa većim dohotkom su u prednosti u pogledu lakšeg pristupa opremi i internetu i stoga su djeci mogla pružiti bolje uvjete za pohađanje *online* nastave.

„Postoje i pozitivni aspekti. Ušteda vremena, ušteda novca, to su jedine prednosti. Posebno za one koji žive daleko, i koji više nisu u studentskim domovima i sada su kod kuće, oni mogu pratiti nastavu od kuće.“ (pripadnik opće populacije)

Stariji i mlađi školski uzrast i online obrazovanje

Iskustvo u *online* obrazovanju zavisi od mnogo faktora, ali posebno od uzrasta djeteta. Generalno, djeca starijeg uzrasta imaju tendenciju da se bolje snađu, dok su iskustva uglavnom negativna za djecu mlađeg uzrasta i njihove roditelje. Ispitanici su u intervjuima navodili svoje iskustvo prema kojem djeca osnovnoškolskog uzrasta imaju veće probleme kod praćenja *online* nastave i da to stvara dodatni pritisak na roditelje.

Najveći problemi kod *online* nastave sa kojima se suočavaju mlađi uzrasti i oni koji se o njima brinu su pristup *online* platformama i svakodnevni nadzor. Mlađa djeca nisu u mogućnosti samostalno pristupiti *online* platformama i mnogo im je teže nositi se sa *online* nastavom. Oni također imaju više koristi od direktne interakcije sa nastavnicima. Nemogućnosti samostalnog korištenja *online* platforme podrazumijeva da osobe koje se staraju o djeci moraju djeci stalno pomagati da se snađu na *online* platformama za vrijeme nastave. *Online* nastava za mlađi uzrast zahtijeva aktivno učešće roditelja među kojima mnogi istovremeno rade od kuće, što stvara ogroman pritisak na roditelja. Ovo je poseban problem za žene, a posebno za samohrane roditelje.

Sa druge strane, *online* nastava može biti korisna za starije uzraste jer je zanimljivija i potiče ih da samostalno istražuju teme.

Kako unaprijediti online obrazovanje

Ispitanici su istakli sljedeće načine unapređenja *online* obrazovanja:

- ▷ Potrebno je nabaviti tablete ili laptove za učenje putem *online* nastave i osigurati mentore za djecu kojima je potrebna dodatna pomoć u učenju.
- ▷ Osigurati *online* komunikaciju licem u lice pomoću web kamera, što bi doprinijelo većoj kontroli prilikom testiranja znanja.
- ▷ Osigurati subvencije za roditelje djece koja pohađaju *online* nastavu.
- ▷ Osigurati pomoć u učenju u školi za djecu koja nisu razumjela lekcije.
- ▷ Kroz obuku osposobiti nastavnike da koriste razne *online* platforme.

5. Odnosi i dobrobit

Ključna zapažanja

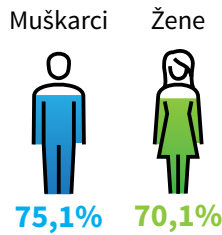
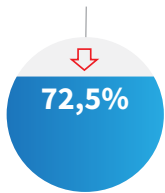
- ▷ **Kriza je u velikoj mjeri utjecala na dinamiku domaćinstava i porodičnih odnosa i prouzrokovala je promjene u raspodjeli kućnih poslova i poslova njege i brige u domaćinstvu.** Istraživanje pokazuje da 72,5% ispitanika smatra da pravično dijele kućne poslove sa drugim članovima domaćinstva.
- ▷ **U toku krize izazvane pandemijom bolesti COVID-19, 58% ispitanika je svoju pažnju usmjerilo na opće dobro, volonterstvo, pružanje pomoći drugima i jačanju svoje zajednice.** Za ovo postoji značajno velika vjerovatnoća među najmlađim ispitanicima u dobi do 30 godina (65%) i donekle je vjerovatnije za muškarce (62%). Važno je istaknuti da su u prvom istraživanju žene više usmjeravale svoju pažnju na opće dobro nego muškarci. Nema značajnijih razlika u odgovorima ispitanika u prvom i drugom istraživanju.
- ▷ **Ispitanici provode više vremena vodeći brigu o djeci (57%).** Ovo je znatno uobičajenije među ispitanicima u dobi iznad 30 godina. 64% ispitanika iz dobne skupine od 31 do 65 godina je to izjavilo i 68% onih u dobi iznad 65 godina i uobičajenije je među ženama (60%) nego muškarcima (55%). Nema značajnijih razlika u odgovorima ispitanika u prvom i drugom istraživanju.
- ▷ 81,9% ispitanika smatra da je dinamika u njihovom domaćinstvu ostala ista, dok 8,7% smatra da je unaprijeđena. Dinamika se promijenila nabolje, češće među ispitanicima u dobnoj skupini od 18 do 30 godina (14%). Promijenila se nagore za starije ispitanike u dobi iznad 65 godina (11,9%) i za osobe koje pripadaju ranjivim kategorijama (12,9%).
- ▷ **Pandemija je također unijela nesigurnost i strah: 60,6% ispitanika je izrazilo zabrinutost da oni ili članovi njihovog domaćinstva neće moći dobiti adekvatnu zdravstvenu zaštitu u slučaju da budu zaraženi.** Ovo je uobičajeni odgovor mlađih ispitanika u dobi do 30 godina (67%). Nema značajnijih razlika u odgovorima ispitanika u prvom i drugom istraživanju.

Ekonomija njege i brige i dinamika moći u domaćinstvima

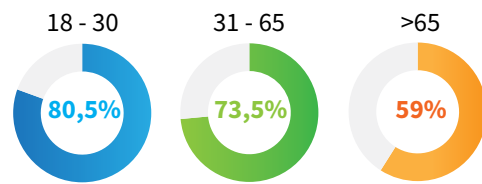
Kriza je u velikoj mjeri pogodila dinamiku domaćinstava i porodičnih odnosa i prouzrokovala promjene u raspodjeli kućnih poslova i poslova njege i brige. Istraživanje pokazuje da 72,5% ispitanika smatra da pravično dijele kućne poslove sa drugim članovima domaćinstva.

Grafikon 21: Percepcija pravične raspodjele kućnih poslova

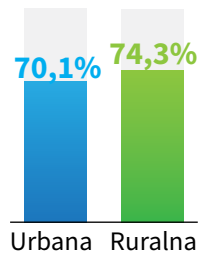
Moguća je pravična raspodjela brige o drugima u domaćinstvu i kućnih poslova

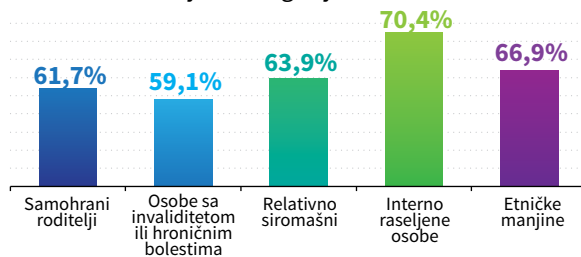
Starosne kategorije

Domaćinstva sa djecom i mladima uzrasta do 18 godina

Ranjive kategorije

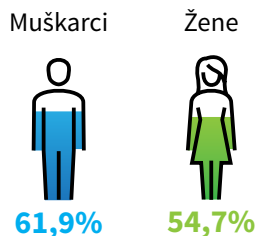
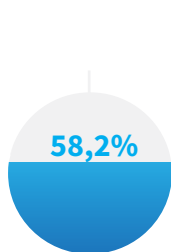

To je najčešće slučaj među mlađim ispitanicima u dobi od 18 do 30 godina (81%), dok je 66% osoba koje pripadaju ranjivim kategorijama izjavilo da su pravično raspodijelili kućne poslove i poslove njege i brige, kao i 59% osoba u dobi iznad 65 godina.

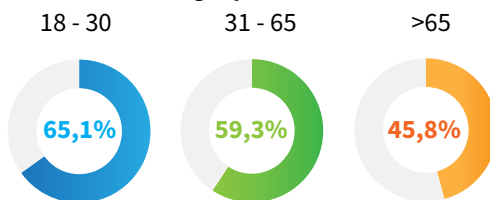
U toku krize izazvane pandemijom bolesti COVID-19, **58%** ispitanika je izjavilo da su **svoju pažnju usmjerili na opće dobro**, volonterstvo, pružanje pomoći drugima i jačanju svoje zajednice. Za ovo postoji značajno velika vjerovatnoća među najmlađim ispitanicima u dobi do 30 godina (**65%**) i donekle je vjerovatnije za muškarce (**62%**). Važno je istaknuti da su u prvom istraživanju žene više usmjerile svoju pažnju na opće dobro nego muškarci.

Grafikon 22: Veći nivo volonterstva jača zajednicu

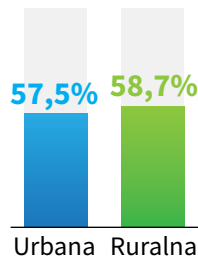
Iskustvo vezano za COVID-19 vas je primoralo da razmišljate i usmjerilo vašu pažnju i aktivnosti na opće dobro, kao što je volonterstvo da biste pomogli osobama u stanju potrebe, jačali zajednicu itd.

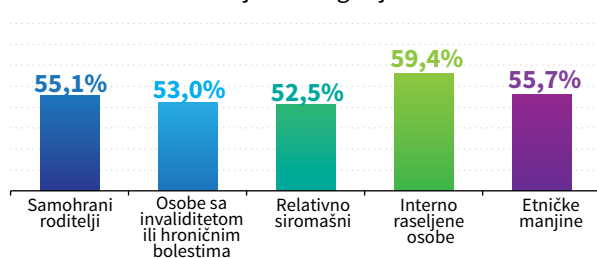
Starosne kategorije

Domaćinstva za djecom i mladima uzrasta do 18 godina

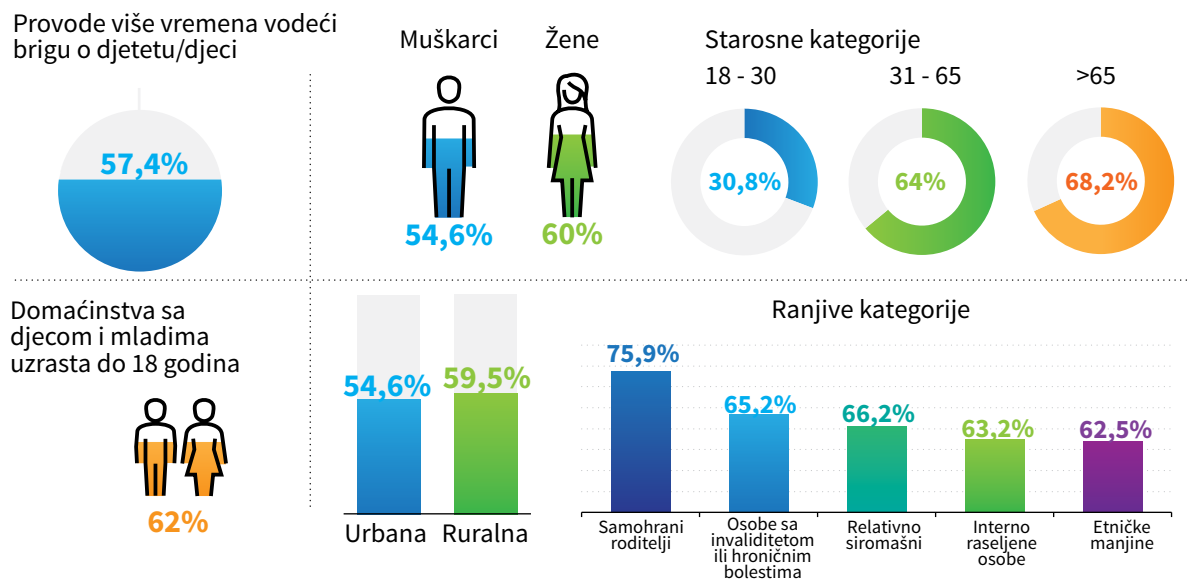

Ranjive kategorije

Ispitanici **provode više vremena vodeći brigu o djeci (57%)**. Ovo je znatno uobičajenije za ispitanike u dobi iznad 30 godina, u dobnoj skupini od 31 do 65 godina (**64%**), i za ispitanike u dobi iznad 65 godina (**68%**) i uobičajenije je među ženama (60%) nego muškarcima (55%). Veća je vjerovatnoća da ispitanici koji pripadaju ranjivim kategorijama provode više vremena sa djecom u toku pandemije (**65%**).

Grafikon 23: Povećana briga o djeci

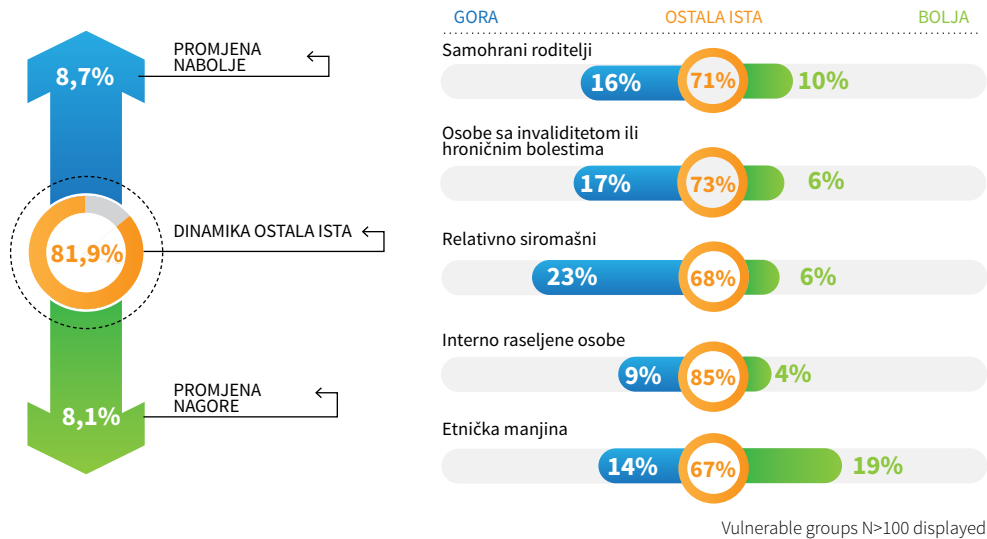
U toku pandemije bolesti COVID-19, odnosi sa djecom su unaprijeđeni za **38,2%** ispitanika i znatno unaprijeđena za ispitanike u dobnoj skupini od 31 do 65 godina (**43,3%**). Osim toga, **26%** ispitanika je izjavilo da su njihovi odnosi sa partnerom unaprijeđeni. Ipak, **8,5%** ispitanika je izjavilo da su njihovi **porodični odnosi pogoršani**, što je znatno uobičajenije među osobama koje pripadaju ranjivim kategorijama (**14%**).

Rezultati istraživanja pokazuju da je za **27,9%** ispitanika teret brige o drugim članovima domaćinstva i obavljanja kućnih poslova prepušten jednoj osobi, iako oba partnera rade od kuće. Trećina anketiranih žena je to izjavila i takva situacija je znatno uobičajenija među ispitanicima u dobnoj skupini od 31 do 65 godina (**32,8%**). Najčešće percipirani razlog za nejednaku raspodjelu poslova njege i brige o drugim članovima domaćinstva i kućnih poslova je za muškarce „**dob**“ (**23%**), a za žene „**rod**“ (**22%**).

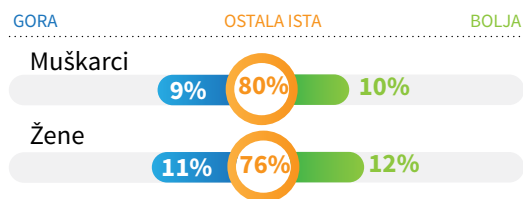
Na pitanje da li je dinamika domaćinstva ostala ista, **81,9%** ispitanika je izjavilo da jeste, a svega **8,7%** je izjavilo da je unaprijeđena. Dinamika se promijenila nabolje znatno više među ispitanicima u dobnoj skupini od 18 do 30 godina (**14%**), a nagore znatno više među starijim ispitanicima u dobi iznad 65 godina (**11,9%**) kao i za osobe koje pripadaju ranjivim kategorijama (**12,9%**). Na pitanje da li se njihov glas čuje, **33% žena je** izjavilo da se osjećaju osnaženim, a **11%** je izjavilo da su doživjele pozitivne promjene u svom domaćinstvu.

Grafikon 24: Percipirana promjena dinamike moći u domaćinstvima

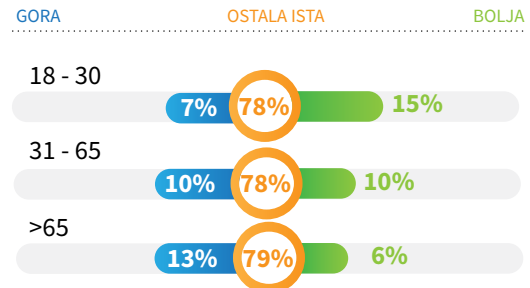
Dinamika u domaćinstvima je uglavnom ostala ista, pri čemu je 81,9% ispitanika izjavilo da se dinamika nije promijenila. Ranjive kategorije su doživjele negativnije promjene.

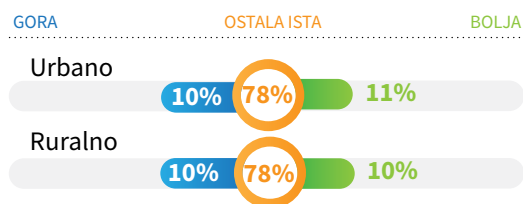
ROD

STAROSNA KATEGORIJA

VRSTA NASELJENOG MJESTA

„Provodimo puno više vremena zajedno nego prije. Kada provodite vrijeme skupa, to ima i određene negativne strane. Kada s nekim provodite previše vremena“ ... „ponekad samo poželite promijeniti okruženje jer ne možete provesti puno vremena zaključani u stanu, tako da se morate malo odmoriti od te mentalne strane.“ (pripadnik LGBTQ+ zajednice)

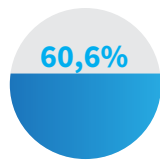
„Već imamo povećanje zahtjeva ljudi za pomoć. Imamo povećan broj zahtjeva ljudi za toplim obrokom, imat ćemo nove korisnike već od narednog mjeseca. Mislim da je to, nažalost, posljedica pandemije i da će doći do pada ekonomske moći naših građana.“ (pripadnik jednog NVO-a)

Najveći strahovi i zabrinutost ispitanika u vezi sa krizom izazvanom bolešću COVID-19

Pandemija je među stanovništvo također unijela **nesigurnost i strah**: **60,6%** ispitanika je izrazilo zabrinutost da oni ili članovi njihovog domaćinstva **neće moći dobiti adekvatnu zdravstvenu zaštitu u slučaju da budu zaraženi**. Ovo je uobičajeni odgovor mlađih ispitanika u dobi do 30 godina (**67%**). Nema značajnijih razlika među odgovorima ispitanika u prvom i drugom istraživanju.

Grafikon 25: Povećana briga oko nemogućnosti dobivanja adekvatne zdravstvene zaštite u slučaju zaraze virusom

Zabrinuti da vi ili članovi vašeg domaćinstva nećete dobiti adekvatnu zdravstvenu zaštitu u slučaju zaraze virusom

Muškarci

57,1%

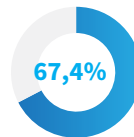
Žene

63,9%

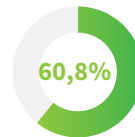
Starosna kategorija

18 - 30

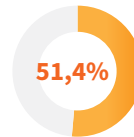
67,4%

31 - 65

60,8%

>65

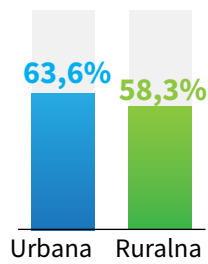

51,4%

Domaćinstva sa djecom i mladima uzrasta do 18 godina

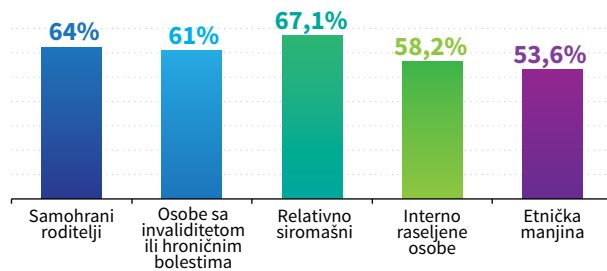
62%

63,6%

58,3%

Ranjive kategorije

64%

61%

67,1%

58,2%

53,6%

Medijski izvještaji su povećali strah među polovinom ispitanika (**52%**), i to češće među ženama (**56,2%**). Zabrinutost u pogledu nestašice hrane je prisutna kod **34,6%** ispitanika; ovo je uobičajenije među ženama nego muškarcima (39% u odnosu na 30%) i među ljudima iz ranjivih kategorija (**41,9%**).

*„Mislim da nema oblasti koja nije pogođena krizom bolesti COVID-19: od ograničenja na privatni život do utjecaja na obrazovanje, radne uvjete, politiku, ekonomiju, zdravstvo...“
(predstavnik centra za socijalni rad)*

Javne percepcije o odgovoru na krizu

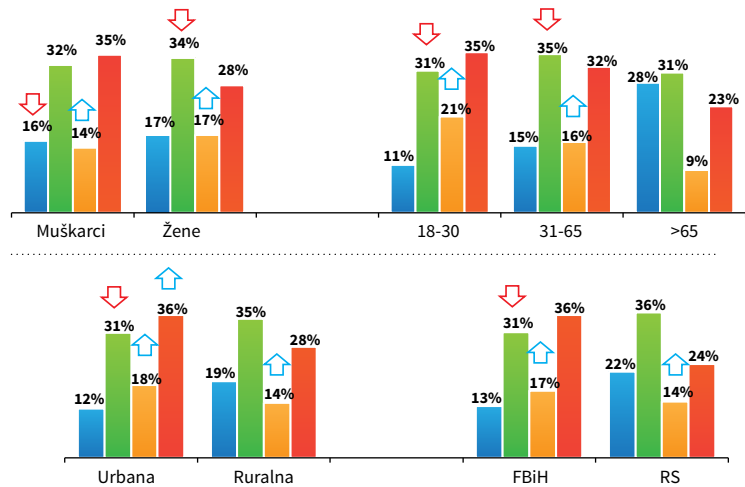
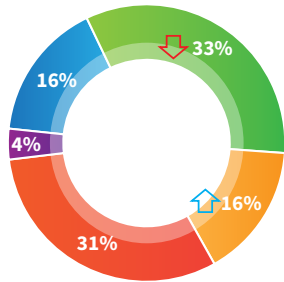
Ključna zapažanja

- ▶ **The research shows that people in Bosnia and Herzegovina have a predominantly negative** Istraživanje pokazuje da ljudi u Bosni i Hercegovini imaju pretežno negativno mišljenje o upravljanju krizom i odgovoru na krizu. Razlike u njihovim percepcijama su primijećene između entiteta i među raznim demografskim grupama. Studija pokazuje da 45,5% ispitanika ima povjerenje u brzi odgovor organa vlasti na pandemiju. Nema značajnijih razlika među odgovorima ispitanika u prvom i drugom istraživanju.
- ▶ **Situacija je slična u pogledu nivoa zadovoljstva upravljanjem pandemijom, pri čemu je 49% ispitanika zadovoljno.** To predstavlja vidnu razliku u poređenju sa prvim istraživanjem u kojem je 56% ispitanika bilo zadovoljno načinom upravljanja pandemijom.
- ▶ Podaci pokazuju da u drugom istraživanju 51% ispitanika vjeruje da su mjere kontrole širenja bolesti COVID-19 utjecale na sposobnost domaćinstava da se snađu i ispune osnovne funkcije, dok 58% vjeruje da su mjere u borbi protiv pandemije negativno utjecale na građanske i druge slobode. U prvom istraživanju je bilo znatno više ispitanika (63%) koji vjeruju da su mjere kontrole širenja bolesti COVID-19 utjecale na sposobnost domaćinstava da se snađu i ispune osnovne funkcije.
- ▶ Prema istraživanju, najveći broj ispitanika nije doživio diskriminaciju (88,5%), dok je 3,8% doživio veću diskriminaciju: 1,1% znatno više i 1,8% manje nego prije. U prvom istraživanju je veći postotak ispitanika (3%) doživio znatno veću diskriminaciju.
- ▶ U drugom istraživanju, oni ispitanici koji su doživjeli veću diskriminaciju u toku pandemije češće su navodili razloge vezane za socioekonomski položaj (25%), radnopravni status (22%) ili boravak u samoizolaciji ili karanteni (17%). Nema značajnijih razlika među odgovorima ispitanika u prvom i drugom istraživanju.

Studija pokazuje da **45,5%** ispitanika **ima povjerenje u brzi odgovor nadležnih organa na pandemiju**. Nema značajnijih razlika među odgovorima ispitanika u prvom i drugom istraživanju. Veća je vjerovatnoća da osobe u dobi iznad 65 godina (**55%**) i one koje žive u ruralnim sredinama (**50%**) imaju povjerenje u nadležne organe, dok je veća vjerovatnoća da se mlađi ispitanici u dobi do 30 godina (**58%**) i oni koji žive u gradovima (**59%**) ne slažu sa tom tvrdnjom. Situacija je slična što se tiče nivoa **zadovoljstva upravljanjem pandemijom**: **49%** ispitanika se s tim slaže u određenoj mjeri, češće stariji ispitanici (**28%**) i oni u ruralnim sredinama (**54%**), dok je veća vjerovatnoća da se mlađi ispitanici u dobi do 30 godina (**56%**) i oni u urbanim sredinama (**54%**) ne slažu. To predstavlja znatnu razliku u poređenju sa prvim istraživanjem u kojem je **56%** ispitanika bilo zadovoljno načinom upravljanja pandemijom.

Grafikon 26: Zadovoljstvo načinom na koji nadležne institucije upravljaju odgovorom na pandemiju i mjerama borbe protiv pandemije

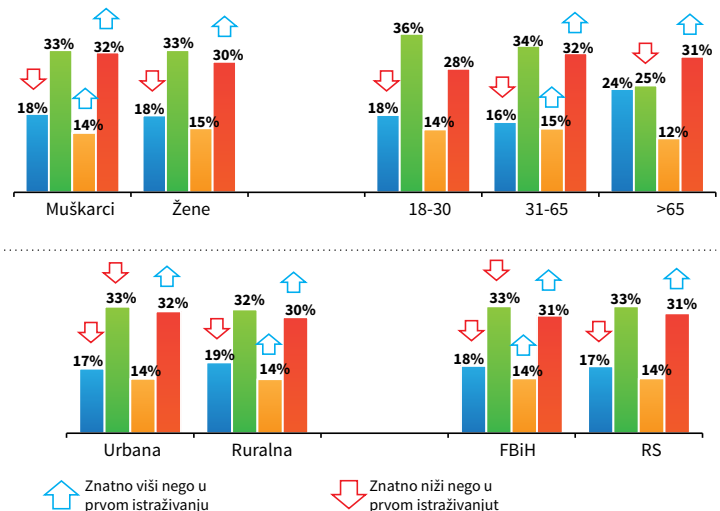
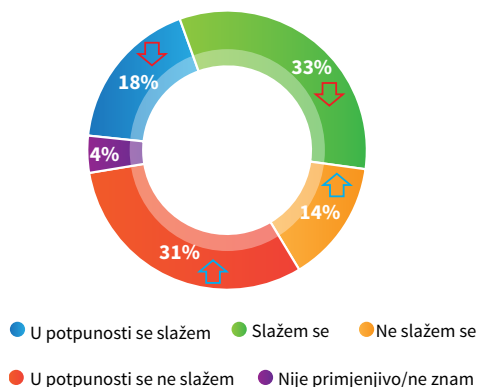
Zadovoljni načinom na koji nadležne institucije upravljaju odgovorom na pandemiju i mjerama borbe protiv pandemije

Podaci pokazuju da u drugom istraživanju **51%** ispitanika vjeruje da su mjere kontrole širenja bolesti COVID-19 utjecale na sposobnost domaćinstava da se snađu i ispune osnovne funkcije i da **58%** njih vjeruje da su mjere borbe protiv pandemije negativno utjecale na građanske i druge slobode. U prvom istraživanju je bilo znatno više ispitanika koji su vjerovali da mjere kontrole širenja bolesti COVID-19 utječu na sposobnost domaćinstava da se snađu i ispune osnovne funkcije (63%).

Grafikon 27: Utjecaj mjera kontrole širenja COVID-19 na sposobnost mog domaćinstva da se snađe i izvrši osnovne funkcije

Mjere kontrole širenja COVID-19, posebno mjere samoizolacije, karantene i policijski sat, znatno su utjecale na sposobnost mog domaćinstva da se snađe i izvrši osnovne funkcije

„Vjerujem da država i svi njeni organi nisu uspjeli odgovoriti na krizu ni blagovremeno ni sa mjerama koje bi djelotvorno i efikasno pomogle stanovništvu, ekonomiji i životu generalno.“
(predstavnik jedne međunarodne organizacije)

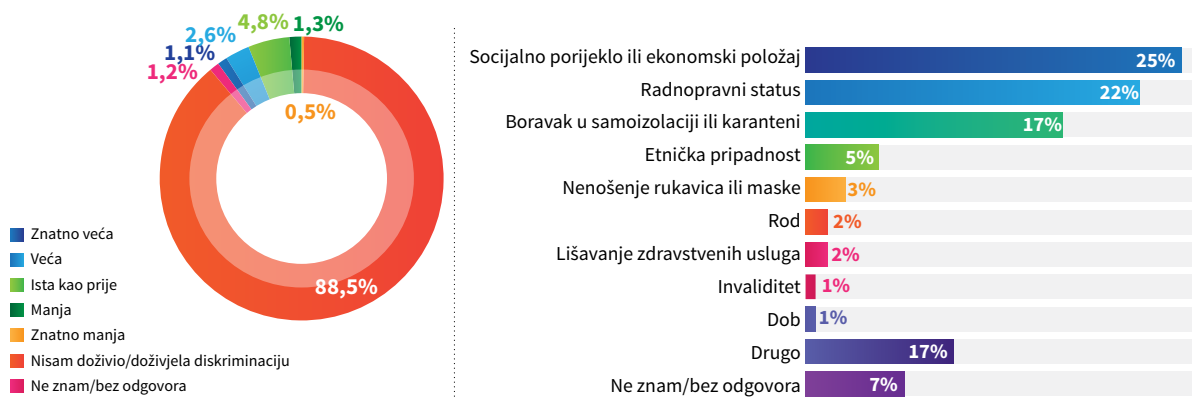
„Mislim da je jedan od izazova sa kojima će se ova zemlja suočiti ekonomska situacija, ali također mislim da vlasti odvajaju ekonomsku od socijalne situacije. Stoga smatram da je najteže držati ova dva sektora odvojenim zato što su oni uzajamno ovisni jedan od drugog.“ (predstavnik jedne međunarodne organizacije)

Diskriminacija

Prema istraživanju, najveći broj ispitanika nije doživio diskriminaciju (**88,5%**), a **3,8%** ispitanika je doživjelo veću diskriminaciju: **1,1%** znatnu veću i **1,8%** manju nego prije. U prvom istraživanju je viši postotak ispitanika (3%) izjavio da je doživio znatnu veću diskriminaciju.

Oni ispitanici koju su izjavili da su doživjeli veću diskriminaciju u toku pandemije najčešće su naveli razloge koji se odnose na socioekonomski status (**25%**), radnopravni status (**22%**) i boravak u samoizolaciji ili karanteni (**17%**). Nema značajnijih razlika među odgovorima u prvom i drugom istraživanju.

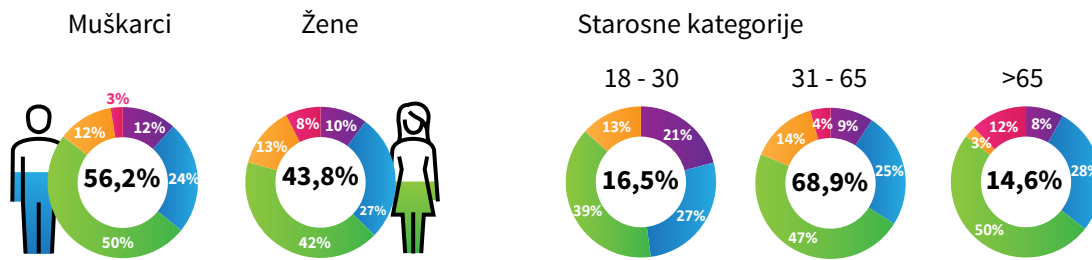
Grafikon 28: Diskriminacija

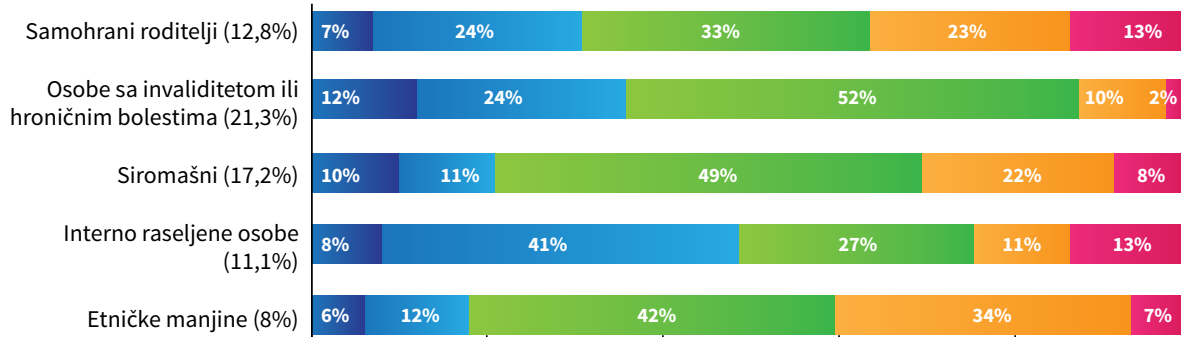
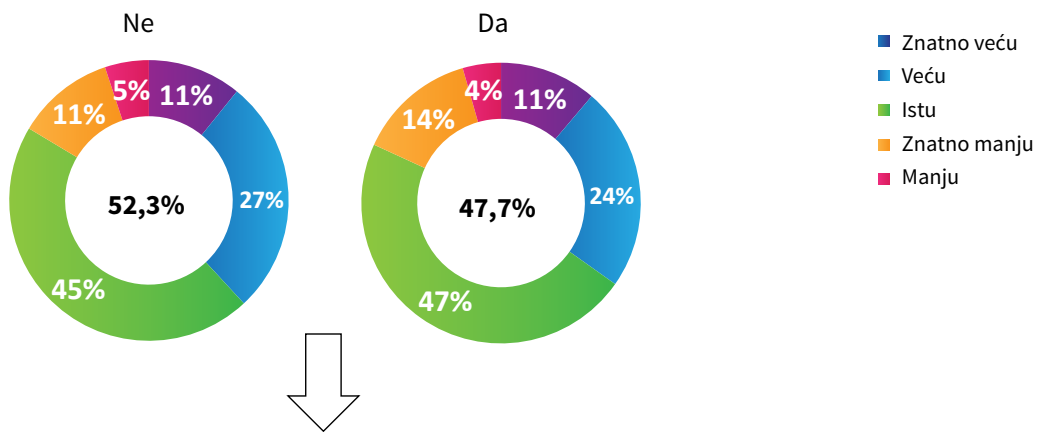
88,5% Znatno manji broj ljudi je doživio diskriminaciju u poređenju sa prvim istraživanjem, pri čemu 88.5% nije doživjelo diskriminaciju

10,4% 10,4% je doživjelo diskriminaciju, uglavnom na osnovu svog socijalnog porijekla ili socioekonomskog položaja, radnopravnog statusa ili zbog boravka u samoizolaciji ili karanteni

Grafikon 29: Ljudi koji su doživjeli bilo koji oblik diskriminacije

Pripadnost ranjivoj kategoriji

Vulnerable categories N>10 displayed

Polazište: ispitanici koji su doživjeli diskriminaciju u bilo kojem svojstvu.

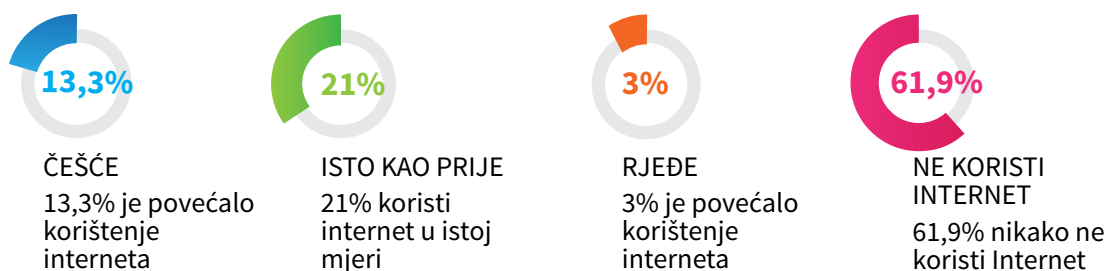
6. Korištenje interneta, elektronska trgovina i digitalne usluge

Ključna zapažanja

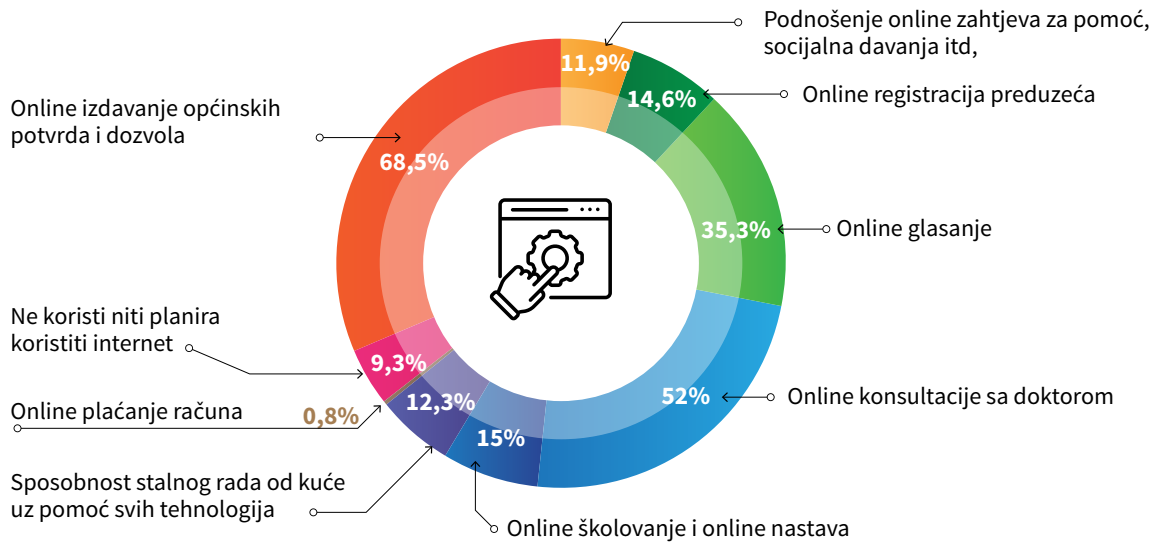
- ▶ Prema prvom istraživanju, 37,3% ispitanika koristi internet i digitalne usluge. U drugom istraživanju ih u toku pandemije češće koristi 13,3% ispitanika. Nema značajnijih razlika u odgovorima između prvog i drugog istraživanja. Veća je vjerovatnoća da mlađi ispitanici u dobi do 30 godina koriste digitalne usluge (21%), kao i ispitanici u urbanim područjima (17,7%), dok je 62% ispitanika izjavilo da internet uopće ne koristi, i to najčešće stariji ispitanici u dobi iznad 65 godina (86%).
- ▶ U drugom istraživanju se najkorisnijim elektronskim uslugama smatraju *online* izdavanje općinskih potvrda i dozvola (68,5%), *online* konsultacije sa doktorom (52%) i *online* glasanje (35,3%). Sve ove e-usluge su se znatno više koristile u vrijeme drugog istraživanja nego u vrijeme prvog istraživanja. Muškarci (19%) su *online* registraciji preduzeća dali znatno veći prioritet nego žene (11%), dok su žene (58%) dale znatno veći prioritet *online* konsultacijama sa doktorom nego muškarci (46%).

Ispitanici su proveli više vremena *online* i daleko više koristili digitalne usluge zbog nemogućnosti fizičkog pristupa određenim institucijama te da bi smanjili rizik od infekcije.

Grafikon 30: Razlika u korištenju interneta u toku krize izazvane bolešću COVID-19

Grafikon 31: Najkorisnije e-usluge

Zbroj postotaka veći od 100 je rezultat s višestrukim odgovorom.

„Jedina razlika je u načinu plaćanja. Počeo sam plaćati račune putem internet bankarstva.“ (osoba sa hroničnim oboljenjem)

„Od marta sve račune plaćamo online i naručili smo više stvari online.“ (opća populacija)

„Bilo mi je dosadno, posebno na početku, kada smo bili u lockdownu, pa sam gledao da nešto interesantno naručim.“ (opća populacija)

Najkorisnije digitalne usluge

Najkorisnijim digitalnim uslugama se smatraju one koje se odnose na *online* izdavanje općinskih potvrda i dozvola (**68,5%**), *online* konsultacije sa doktorom (**52%**) i *online* glasanje (**35,3%**). Muškarci (**19%**) su dali *online* registraciji preduzeća znatno veći prioritet u odnosu na žene (**11%**), dok su žene (**58%**) dale znatno veći prioritet *online* konsultacijama sa doktorom u odnosu na muškarce (**46%**). Sve ove e-usluge su korištene u znatno većoj mjeri u vrijeme drugog istraživanja nego u vrijeme prvog.

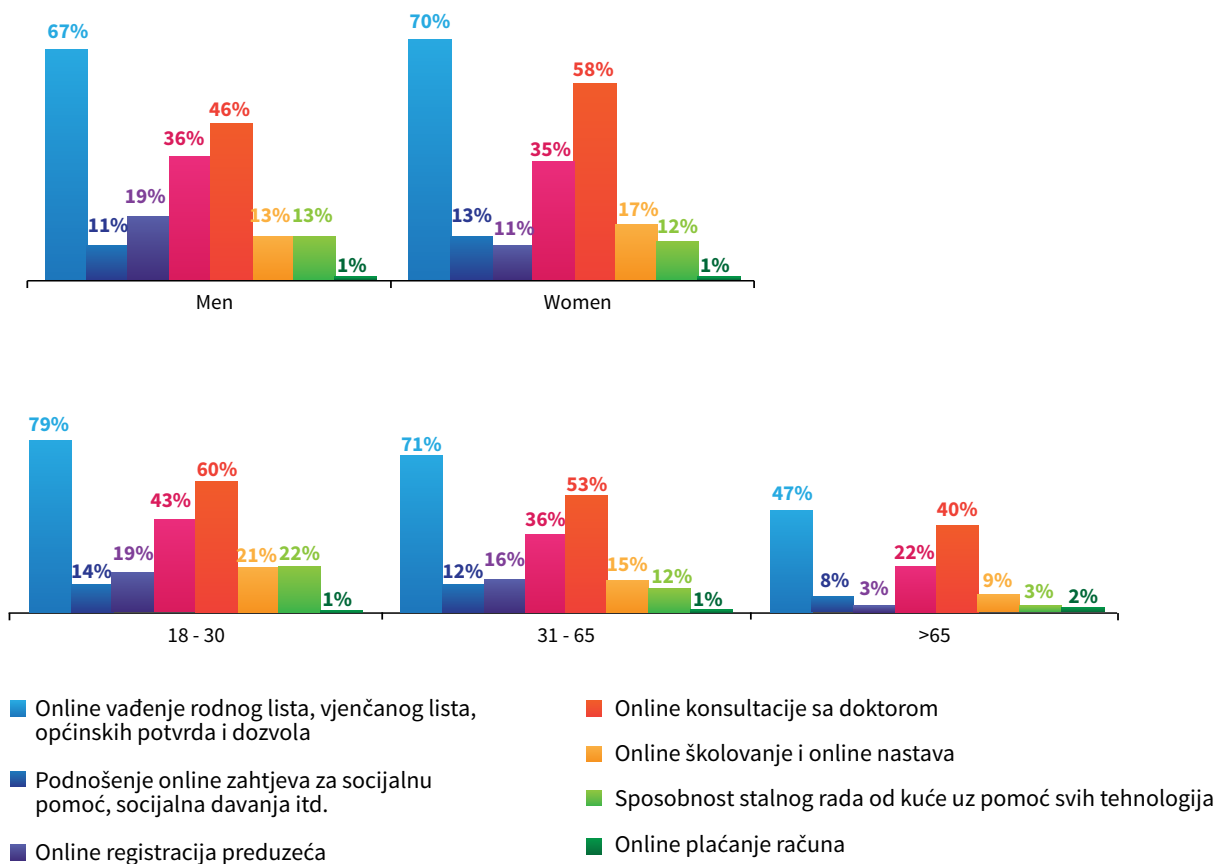
Pribavljanje općinskih potvrda i dozvola putem interneta je najvažnije za mlade ispitanike u dobi od 18 do 50 godina (79%), ispitanike u urbanim sredinama (78%) i među domaćinstvima sa neto mjesečnim dohotkom iznad 900 KM.

Online konsultacije sa doktorom posebno su važne ženama (58%) i ispitanicima u urbanim sredinama (54%), kao i za domaćinstva sa djecom mlađom od 18 godina (51%).

Prema podacima, *online* glasanje se znatno češće spominje među mladim ispitanicima u dobi od 18 do 30 godina (43%) i ispitanicima u urbanim sredinama (41%).

Osobe iz ranjivih kategorija nešto češće daju prioritet *online* podnošenju zahtjeva za socijalnu pomoć, socijalna davanja i dr. (**16%**), posebno osobe sa invaliditetom ili hroničnim bolestima (21%), kao i osobe u stanju relativnog siromaštva (22%).

Grafikon 32: Najkorisnije e-usluge

Spisak grafikona

Grafikon 1: Demografske karakteristike	12
Grafikon 2: Ranjive kategorije.....	13
Grafikon 3: Pregled domaćinstava sa članovima oboljelim od bolesti COVID-19.....	16
Grafikon 4: Pregled domaćinstava sa članovima u samoizolaciji ili karanteni	16
Grafikon 5: Neostvarene zdravstvene potrebe	17
Grafikon 6: Povećanje nivoa stresa i straha prema dobnoj skupini.....	18
Grafikon 7: Povećanje nivoa stresa i straha od zaraze zbog boravka u pretrpanom/skućenom životnom prostoru	18
Grafikon 8: Finansijska situacija domaćinstava: prije i danas	20
Grafikon 9: Pregled radnopravnog statusa ispitanika	21
Grafikon 10: Zabrinutost zbog mogućnosti izbacivanja iz stambenog prostora i gubitka krova nad glavom	22
Grafikon 11: Finansijska mogućnost nabavke i smanjenje potrošnje hrane.....	23
Grafikon 12: Mreže podrške porodice i prijatelja	24
Grafikon 13: Ispitanici koji su podnijeli zahtjev za moratorij ili reprogramiranje kreditnih obaveza.....	24
Grafikon 14: Ispitanici koji razmišljaju o odlasku iz Bosne i Hercegovine	25
Grafikon 15: Razlozi na napuštanje Bosne i Hercegovine	26
Grafikon 16: Domaćinstva pogođena ograničenim pristupom institucijama, javnim uslugama i svakodnevnim strukturama života.....	27
Grafikon 17: Ispitanici pogođeni ograničenjima fizičkog pristupa školama ili fakultetima	28
Grafikon 18: Ispitanici pogođeni ograničenjima fizičkog pristupa ljekarima opće prakse.....	29
Grafikon 19: Domaćinstva izložena online nastavi, edukaciji ili specijalizaciji	31
Grafikon 20: Problemi tokom online obrazovanja i specijalizacije.....	32
Grafikon 21: Percepcija pravične raspodjele kućnih poslova	35
Grafikon 22: Veći nivo volonterstva jača zajednicu	35
Grafikon 23: Povećana briga o djeci	36
Grafikon 24: Percipirana promjena dinamike moći u domaćinstvima	37
Grafikon 25: Povećana briga oko nemogućnosti dobivanja adekvatne zdravstvene zaštite u slučaju zaraze virusom.....	38
Grafikon 26: Zadovoljstvo načinom na koji nadležne institucije upravljaju odgovorom na pandemiju i mjerama borbe protiv pandemije	40
Grafikon 27: Utjecaj mjera kontrole širenja COVID-19 na sposobnost mog domaćinstva da se snađe i izvrši osnovne funkcije	40
Grafikon 28: Diskriminacija.....	41
Grafikon 29: Ljudi koji su doživjeli bilo koji oblik diskriminacije	42
Grafikon 30: Razlika u korištenju interneta u toku krize izazvane bolešću COVID-19	43
Grafikon 31: Najkorisnije e-usluge.....	44
Grafikon 32: Najkorisnije e-usluge.....	45